

**Ymmärtämiseen vaikuttavat rakenteet ja kielenpiirteet
Maahanmuuttoviraston lainsoveltamisohjeissa**

Piia Peiponen
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kielen tutkinto-ohjelma
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2015

Tampereen yliopisto

Suomen kielen tutkinto-ohjelma

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

PEIPONEN, PIIA: Ymmärtämiseen vaikuttavat rakenteet ja kielenpiirteet Maahanmuuttoviraston lainsoveltamisohjeissa

Pro gradu -tutkielma, 45 sivua + 19 liitesivua

Toukokuu 2015

Tässä tutkielmassa tarkastellaan viranomaisen toiselle laatimia tekstejä. Aineistona ovat sisäasiainhallinnon alalle kuuluvan Maahanmuuttoviraston lainsoveltamisohjeet, joiden rakennetta ja kielenpiirteitä tutkielmassa analysoidaan. Lainsoveltamisohje on eräs virkakielen muoto: ohje on sekä sen kirjoittajan tulkinta laista että toimintaohje päätöstä tekeväälle viranomaiselle. Lainsoveltamisohje on haastava tekstityyppi niin kirjoittajalle, lukijalle kuin kielenhuoltajallekin. Siinä yhdistyvät lakitekstien koukerot, substanssiasian käsitteet ja toimintaohjeen lauserakenteet.

Kotimaisten kielten keskus määrittelee virkakielen kieleksi, ”jota valtion ja kuntien viranomaiset sekä julkisten palvelujen tarjoajat käyttävät työtehtävissään”. Viranomaiset toimivatkin pitkälti kielen avulla, ja kirjoitetun kielen käyttö viranomaistyössä on jatkuvasti korostunut. Monissa tehtävissä tarvitaan jo varsin korkeatasoista kielitaitoa. (SKT 2009: 170.) Viranomaistekstit ovat mooneen suuntaa intertekstuaalisia: lakitekstien rakenteet ja termit kiertävät helposti asiakirjasta toiseen, jolloin säädöskieli siirtyy esimerkiksi hakulomakkeeseen tai päätöstekstiin. Ei ole siis ihme, että hallinnollisiin asiakirjoihin tottumattomat pitävät niitä vaikeaselkoisina.

Nykyisen hallintolain mukaan viranomaisen käyttämän kielen tulee kuitenkin olla asiallista, selkeää ja ymmärrettävää. Ymmärtämisellä tarkoitetaan sitä, että ihminen pystyy toistamaan tai selittämään lukemansa tai kuulemansa olennaisimmat kohdat (Wiio 1984: 142). Asiakkaiden lisäksi tietysti myös toinen viranomainen ansaitsee luettavakseen selkeää ja ymmärrettävää tekstiä, jotta työtekstin parissa tai sen avulla voisi olla yksiselitteistä ja tehokasta.

Viranomaiskielen vaikeaselkoisuus on ikuinen valittamisen aihe, mutta Avoin hallinto -hanke ja Hyvään virkakieleen! -kampanja ovat kuitenkin erinomaisia esimerkkejä siitä, että myös julkinen sektori haluaa tekstiensä vastaavaan niihin kohdistuviin muuttuviin vaatimuksiin.

Avainsanat: selkeys, virkakieli, ymmärrettävyys

Sisällys

1 JOHDANTO	3
1.1 Tutkimuksen taustaa ja lähtökohtia.....	3
1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja metodit.....	5
1.3 Tutkimusaineisto	6
1.4 Tutkielman rakenne.....	6
2 TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	8
2.1 Tekstintutkimuksesta	8
2.2 Systemis-funktionaalinen kieliteoria.....	8
2.3 Tutkielmalle keskeiset käsitteet	9
2.3.1 Rekisteri.....	9
2.3.2 Teksti ja konteksti	10
2.4 Tekstin ymmärrettävyys ja selkeyttäminen.....	10
3 SUOMI VIRANOMAISKIELENÄ.....	13
3.1 Kieli viranomaistyössä.....	13
3.2 Virkakielen kehittämisen historia	14
3.3 Hyvän virkakielen toimintaohjelma.....	16
3.4 Kielityö Maahanmuuttovirastossa.....	17
4 AINEISTO	19
4.1 Maahanmuuttovirasto ja lainsoveltaminen virastossa.....	19
4.1.1 Maahanmuuttovirasto	19
4.1.2 Lainsoveltamisohjeet.....	19
4.1.3 Lainsoveltamisohjeiden rakenne	21
4.2 Viranomaisteksteille tyypillisiä piirteitä	22
4.2.1 Virkakielestä on moneksi	22
4.2.2 Viranomaista vaivaa usein substantiivitauti	23
4.2.3 Perisyntinä pitkät virkkeet.....	24

5 ANALYYSI.....	26
5.1 Analyysin taustaksi	26
5.2 Lauseen laajuiset korjaukset	27
5.2.1 Lausetta laajempi temaattinen seikka.....	27
5.2.2 Sanajärjestys.....	28
5.2.3 Pitkän virkkeen jakaminen	29
5.3 Rakenteiden ja näkökulman vaikutukset ymmärrettävyyteen	30
5.3.1 Adpositiot ja adverbiaalit	30
5.3.2 Tiedon esittämispaikka ja toisto	32
5.3.3 Näkökulman vaikutus.....	33
5.4 Konkreettisuuden lisääminen tekstiin	34
5.4.1 Turhien nominaalistsien poistaminen.....	34
5.4.2 Suhdeverbit.....	35
5.4.3 Ilmauksen konkretisointi ja määritteiden käyttö	35
5.4.5 Yhdyssanat	37
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	39
LÄHTEET	42
Verkkolähteet	44
LIITTEET	45
Liite 1 Asiakirjapyyntö	45
Liite 2 Selkeyttämisohjeita lainsoveltamisohjeiden laatijoille.....	45

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa ja lähtökohtia

Opetus- ja kulttuuriministeriön asettama työryhmä julkaisi 30.1.2014 *Hyvän virkakielen toimintaohjelma* -nimisen muistion (HVT), jossa virkakielityöryhmä antaa "eduskunnalle ja valtioneuvostolle kohdistettuja toimenpide-ehdotuksia siitä, miten toimintatapoja ja rakenteita luodaan sellaisiksi, että viranomaisilla on mahdollisimman hyvät lähtökohdat palvella asiakkaita hyvien tekstien avulla ja hyötyä yhteistyöstä". (HVT 2014: 3, HVT:stä lisää luvussa 3.3.) Toimintaohjelman yksi konkreettinen seuraus on Hyvään virkakieleen! -kampanja, joka käynnistyi 13.10.2014. Kampanjan tarkoituksena on kannustaa valtion ja kuntien viranomaisia parantamaan kielenkäyttöä sekä muistuttaa selkokielen käytön tarpeesta. Virkakielikampanjaan kuuluu kuusi pilottiorganisaatiota ja -virastoa, jotka soveltavat *Hyvän virkakielen toimintaohjelman* suosituksia ja antavat kokemuksiansa muiden viranomaisten käyttöön (Kampanjan pilotit, Kotuksen verkkosivut, 23.2.2015).

Virkakielikampanjan alkaessa olin suorittamassa opintoihini liittyvää harjoittelua Maahanmuuttovirastossa, joka on yksi kampanjan pilottivirastoista. Sain osallistua pilottihankkeeseen muun muassa olemalla läsnä avauspalaverissa, jossa virastosta koottu työryhmä tapasi Kotimaisten kielten keskuksen edustajat ja, jossa keskusteltiin viraston kielityön tavoitteista ja päämääristä kampanjan puitteissa.

Jo kauan aikaa sitten olin päättänyt keskittyä pro gradu -tutkielmassani virkakielen ymmärrettävyyteen perehtymällä autenttiseen aineistoon. Alustavasti olin pohtinut Euroopan unioniin liittyvää aineistoa, mutta kun harjoittelupaikkani Maahanmuuttoviraston suunnalta ehdotettiin aineistoksi heidän tekstejensä, en voinut kieltäytyä. Tarjous oli mielenkiintoinen ja samaan aikaan todella ajankohdainen: aineistoon perehtyessäni saan mahdollisuuden käyttää hyväksi harjoittelun aikana kerryttämäni substanssitetoutta ja samalla saan kytkettyä tutkielmani käynnissä olevaan kampanjaan. Tämän pro gradu -tutkielman sivutuotteena valmistuukin Maahanmuuttoviraston käyttöön kohdistettu opas entistäkin ymmärrettävämpään viranomaistekstien laadintaan. (Liite 2)

Tässä pro gradu -tutkielmassa on tarkoitus tarkastella Maahanmuuttoviraston lainsoveltamisohjeiden, eli erään virkakielen erikoiskielen, rakenteita ja kielenpiirteitä sekä näiden rakenteiden vaikutusta kyseisten tekstien ymmärrettävyyteen ja selkeyteen. Kotimaisten kielten keskus määrittelee virkakielen kieleksi, ”jota valtion ja kuntien viranomaiset sekä julkisten palvelujen tarjoajat käyttävät työtehtävissään”. On tärkeää, että viranomaiset viestivät ymmärrettävällä ja selkeällä kielellä, sillä

hyvä virkakieli edistää demokratian toteutumista, hallinnon avoimuutta ja palvelujen saavutettavuutta sekä tekee viranomaisten työstä tehokkaampaa. (HVT 2014: 10.)

Viranomaisten kielenkäyttöä on aiemmin tutkinut Ulla Tiililä, joka väitöskirjassaan *Tekstit viraston työssä* (2007) tarkastelee vammaispalvelulain mukaisia kuljetuspäätöksiä sekä niihin liittyviä hakemuksia ja asiantuntijalausuntoja. Tiililän väitöstutkimuksen lähtökohtana teksti ymmärretään muunakin kuin vain psykolingvistisena ilmiönä: se on eräänlaisten tuottamisen prosessien lopputulema.

Viranomaisten kieltä ovat tarkastelleet myös muun muassa Vesa Heikkinen toimittamassaan teoksessa *Virkapukuinen kieli* (2000) sekä Aino Piehl, Katariina Iisa ja Salli Kankaanpää joko itsenäisesti tai osana jotakin Kotimaisten kielten keskuksen useista virkakieltä käsittelevistä hankkeista. Sen sijaan asiantuntijan toiselle kirjoittamaa tekstiä ei ole juurikaan tutkittu: viranomaiskieltä tutkitessa näkökulma on tavallisesti julkishallinnon asiakkaassa, ei niinkään työyhteisössä, kuten Salli Kankaanpään väitöskirjassa *Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli* (2006). Päivi Naskali on valinnut ymmärrettävyyden tekstintutkimuksen keskeiseksi näkökulmaksi vuonna 1992 julkaistussa pro gradu -tutkielmassaan *Laki on niin kuin se kirjoitetaan – 1920- ja 1980-lukujen lakikielen vertailua ymmärrettävyyden näkökulmasta*. Säädoskieli onkin ollut suosittu tutkimusaihe sekä Suomessa (Naskalin lisäksi esimerkiksi Virtaniemi 1992) että ulkomailla.

Hyvän virkakielen toimintaohjelmassa esitetään laskelma siitä, kuinka paljon valtionhallinnon resursseja selkeä virkakieli voisi säästää. Selkeyttämällä ja lyhentämällä tekstejä henkilöstöresursseja voidaan hyödyntää aikaisempaa tuottavammin, kun parempaa virkakieltä käyttämällä asiat hoidetaan nopeammin. Jokaisen valtionvirkamiehen kyetessä käyttämään työpäivästään 10 minuuttia aiempaa tehokkaammin, olisi valtionhallinnon mahdollista kohdentaa resursseja uudelleen miltei 70 miljoonan euron arvosta vuosittain (HVT 2014: 12). Tällöin puhutaan siis kaikista viranomaisten tuottamista ja kuluttamista teksteistä. Tämä onkin yksi motiivi omalle tutkielmalleni: myös asiantuntijan asiantuntijalle laatiman tekstin tulee olla ymmärrettävää ja selkeää, jotta työ tekstin parissa – tai tekstin avulla – on tehokasta ja yksiselitteistä.

Lakitekstien muotoilut kiertävät helposti asiakirjasta toiseen: asetuksessa tai säädöksessä käytetty kieli siirtyy liian usein sellaisenaan hakulomakkeeseen tai päätöstekstiin. Tämä tarkoittaa, että kansalaiselle suunnattu teksti on samaa kuin asiantuntijalle suunnattu. Tämän kaltainen tilanne on huono kaikissa tapauksissa, mutta erityisen onnettoman siitä Maahanmuuttoviraston kohdalla tekee se, että suurin osa päätöstekstien vastaanottajista tarvitsee tekstin ymmärtämiseen tulkkauksen, jolloin päätös kulkee vielä yhden välikäden kautta ennen vastaanottajalle saapumista.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja metodit

Tutkimuksen tavoitteena on muodostaa käsitys Maahanmuuttoviraston lainsoveltamisohjeiden rakenteesta ja sisällöstä. Tarkoituksena on ohjeiden rakentumista tutkimalla luoda ohjeistusta, jota noudattamalla vastaavanlaisten tekstien laatijat virastossa voivat tehdä teksteistään ymmärrettävämpiä ja selkeämpiä, jolloin työskentely päätösten parissa tehostuu ja tätä kautta myös asiakkaat saavat eteensä entistä selkeämpiä päätöstekstejä.

Tekstintutkimuksessa olennainen kysymys on se, miten tekstissä ilmaistaan merkityksiä käyttämällä kielen resursseja. Kuinka kielisysteemien mahdollisuuksia hyödynnetään ja millaisia merkityksiä tekstissä tuotetaan ja miten niitä tuotetaan. (Hiidenmaa 2000: 169.) Tässä tutkielmassa keskeisessä roolissa ovat kielen muodot, merkitykset ja rakenteet, jotka vaikuttavat tekstin ymmärrettävyyteen.

Tutkielman tavoitteena on vastata siis kysymyksiin, millainen rakenne Maahanmuuttoviraston lainsoveltamisohjeissa on, millaisia kielellisiä valintoja niiden kirjoittajat ovat tekstejä laatiessaan tehneet ja kuinka näitä rakenteita ja muotoja muuttamalla teksteistä saataisiin ymmärrettävämpiä.

Tutkimuksessani on käytetty kriittistä tekstintutkimusta sekä sisällönanalyysia laadullisen tutkimuksen menetelminä. Kriittisen tekstintutkimuksen perusidea on, että tutkittavat tekstit ovat yhteiskunnallisesti merkittäviä. (Heikkinen ym. 2002: 218.) Merkittävyyttä voidaan mitata monella erimittarilla: merkittävän tekstistä voi tehdä sen yleisyys, salaisuus, poikkeavuus tai vaikuttavuus. Tutkielmassani tutkittavia tekstejä voisi luonnehtia ainakin vaikuttaviksi, koska kyseisiä ohjeita noudattamalla annetaan yksilöiden elämään ratkaisevasti vaikuttavia päätöksiä muun muassa maahan tuloon, maassa oloon ja maasta poistamiseen liittyen.

Kvalitatiiviselle tutkimukselle ominaista on sen aineistolähtöisyys (Pietikäinen ym. 2009: 157). Näin ollen aineisto ohjaa analyysin tekoa ja vaikuttaa tutkittaviin kielenpiirteisiin. Olen lukenut lähilukuna koko 201 sivua käsittävän aineiston ja poiminut sieltä esimerkkejä, joiden avulla on mahdollista konkretisoida virkakielelle tyypillisiä kielenpiirteitä ja rakenteita. Analyysiluvussa viisi eritellen havaitsemiani tekstin ymmärrettävyyteen vaikuttavia kielenpiirteitä poimimieni esimerkkien avulla ja ehdotan niihin korjausvaihtoehtoja. Luku viisi on jaettu alalukuihin teemoittain: aineistosta löydetyt esimerkit olen jakanut luokkiin, jotka löyhästi noudattavat Heikkisen ym. *Genreanalyysi — tekstilajitutkimuksen käytäntöä* -teoksessa esitetyn *Säädöstekstin muotoutuminen* -hankkeen ehdotusten jäsentelyä (Kankaanpää ym. 2012: 403).

Tulosten esittelyssä käytän välillä sellaisia kvantifioivia ilmauksia kuin ”usein”, ”harvoin” tai ”yleensä”. Ne eivät perustu tarkkoihin laskelmiin, vaan osoittavat ainoastaan sen, että havainto on pikemminkin toistuva kuin poikkeuksellinen, sillä tekstintutkimuksessa harvoin toistuva ilmiö on yhtä huomionarvoinen kuin usein toistuva. Laadullista analyysi tehtäessä myös jonkin muodon tai teeman esiintymättömyys on merkillepantavaa.

1.3 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistona käytän kahdeksaa Maahanmuuttovirastossa laadittua lainsoveltamisohjetta, jotka on laadittu vuosien 2011 ja 2014 välillä. Pituudeltaan ohjeet ovat viidestä viiteenkymmeneen sivuun. Yhteensä aineistoni käsittää 201 sivua tekstiä. Lainsoveltamisohjeet ovat viraston henkilöstön, koulustaustaltaan useimmiten juristien, lakipykälisiä laatimia tekstejä, joiden avulla viraston päätöksiä tekevät työntekijät antavat päätöksiä. Ohjeet ovat asiantuntijoiden toisille asiantuntijoille laatimia ohjeistavia tekstejä. Lainsoveltamisohjeet ovat julkisia asiakirjoja, ellei niitä erikseen ole julistettu sallassa pidettäviksi. Aineistoni asiakirjoja ei ole lisätty tähän tutkielmaan liitteiksi, sillä ne ovat julkisuuslain (621/1999) nojalla saatavissa tarkasteltavaksi. Liiteosiossa on kuitenkin asiakirjapyyntö, joka on lähetetty viraston kirjaamoon tutkimusluvan saamiseksi, ja josta näkyy valitut asiakirjat diaarinumeroineen.

Aineistoon valitut ohjeet ovat kohtuullisen tuoreita ja ne edustavat mahdollisimman monipuolisesti viraston eri toimialoja, joita ovat kansalaisuus, maahanmuutto, turvapaikka ja vastaanotto. Jokaisella toimialalla on virastossa oma substanssiyksikkönsä, joka tuottaa lainsoveltamisohjeita yhteistyössä oikeus- ja maatietopalvelun kanssa. Aineiston rajaamisessa sainkin apua Maahanmuuttoviraston oikeus- ja maatietopalvelujen johtaja Hanna Helingolta, joka on myös itse laatinut lainsoveltamisohjeita.

1.4 Tutkielman rakenne

Seuraavassa luvussa eli luvussa kaksi esittelen tutkielmani teoreettisia lähtökohtia, kuten systeemifunktionaalista kieliteoriaa ja sen taustoja. Lisäksi määrittelen tässä tutkielmassa käyttämiäni keskeisiä käsitteitä ja pohdin ymmärrettävyys-sanana merkitystä tekstintutkimuksessa.

Kolmannessa luvussa on eritelty viranomaisten kieltä ja sen kehittämistä ennen ja nyt sekä siitä aiemmin tehtyjä tutkimuksia. Kytken myös tutkielmani ajankohtaiseen Kotimaisten kielten keskuksen järjestämään Hyvään virkakieleen! -kampanjaan, jonka pilottiorganisaationa aineistoni kotivirasto toimii. Virkakielikampanja on *Hyvän virkakielen toimintaohjelman* eräs konkreettinen toteuma, joka kestää vuoden 2015 loppuun saakka. Tässä mielessä tutkielmani aihe ja aineisto ovat

erittäin ajankohtaiset. Kolmannen luvun viimeisessä alaluvussa kuvaan aineistoni kotivirastossa, Maahanmuuttovirastossa, tehtävää kielityötä.

Neljäs luku esittelee hieman Maahanmuuttovirastoa, aineistoani ja siihen kuuluvien tekstien rakennetta. Ensimmäisessä alaluvussa kuvaankin virastoa, aineistoni lainsoveltamisohjeita, niiden rakenteita ja taustoja. Toisessa alaluvussa pureudutaan viranomaiskielelle tyypillisiin kielenpiirteisiin, -muotoihin ja -rakenteisiin, joita olen löytänyt myös tutkielmani aineistosta.

Luku viisi on aineiston analysointia. Siinä esittelen aineistosta poimimiani esimerkkejä, luokittelen niitä ja esitän niihin ymmärrettävyyttä lisääviä parannusehdotuksia. Analyysilukua olen käyttänyt pohjana laatiessani viraston lainsoveltamisohjeiden laatijoille opasta, jossa annetaan vinkkejä tekstin selkeyttämiseen. Opas sisältyy tutkielman liitteisiin.

Viimeinen luku, luku kuusi, sisältää aineiston analysoinnista kummunneet johtopäätökset sekä pohdintaa tutkimusasetelman toimivuudesta ja jatkotutkimusmahdollisuuksista.

2 TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

2.1 Tekstintutkimuksesta

Tekstintutkimuksessa tähdätään ensisijaisesti jonkin tekstilajin tai tekstityypin viestinnällisten funktioiden määrittelyyn. Tekstintutkimuksessa olennainen kysymys on se, miten tekstissä ilmaistaan merkityksiä käyttämällä kielen resursseja. Kuinka kielisysteemien mahdollisuuksia hyödynnetään ja millaisia merkityksiä tekstissä tuotetaan ja miten niitä tuotetaan. (Heikkinen ym. 2002: 304.)

Tekstintutkimuksen tärkein käsite on *teksti*, joka voidaan määritellä lyhyesti käytössä olevaksi kieleksi. Näin ollen tekstintutkimus on käytetyn kielen analysointia eri näkökulmia käyttäen. (Hii-denmaa 2000: 161–162.) Kuten niin monissa muissakin tekstintutkimuksen yhteyksissä, myös tässä, on hyvä mainita kriittinen tekstintutkimus. Vaikka erityisesti yhteiskuntatieteissä kriittisyydellä tarkoitetaan yhteiskunnassa vallitsevien epäkohtien esiin nostamista, voidaan jo pelkkä tekstin merkitysten näkyväksi tekeminen nähdä eräänlaisena ansiona, sillä merkitysten tuottaminen perustuu aina valintoihin (Shore 2012: 158).

Tässä työssä kriittisyys tarkoittaa, että kaikki teksteistä poimittavat kielenaineokset nähdään valintojen tuloksena. Tarkoitukseni on tehdä näkyväksi ne valitut rakenteet ja kielenpiirteet, jotka erityisesti vaikuttavat aineistoni tekstien ymmärrettävyyteen.

2.2 Systemis-funktionaalinen kieliteoria

Tutkielmani taustalla vaikuttaa systemis-funktionaalinen (SF) kieliteoria, jota 1970-luvulla kehitti erityisesti M. A. K. Halliday. Teorian mukaan kielenkäytössä tehdään jatkuvasti valintoja, joilla on aina jokin funktio. Kieltä tarkastellaan siis tekoina, kontekstissaan esiintyvinä merkityksellisinä valintoina. (Halliday 1978: 31.) Omaa aineistoani tutkiessani pidän siis mielessä sen, että lainsoveltamisohjeita laadittaessa kirjoittajat ovat valinneet kulloinkin käytetyt kielenaineokset jostakin tietystä syystä. Perimmäinen syy on tietysti saada ohjeen lukija soveltamaan säädettyä lakia sen pykälien mukaan.

Systemis-funktionaalinen kieliteoria ei ole yhtenäinen ja tarkkarajainen metodi, vaan pikemminkin väljä teoreettinen viitekehys, jota on mahdollista soveltaa hyvinkin erilaisiin konteksteihin ja teksteihin (Shore 2012: 131). Teorian väljyys näkyy myös kielentutkijoiden tavoissa käyttää teorian

termejä: niissä on runsaasti variaatiota. Seuraavassa luvussa (2.3) esittelen sellaisia SF-teorian käsitteitä, kuten *teksti*, *konteksti* ja *rekisteri*, jotka ovat tutkielmani aineiston ja tutkimusmetodien kannalta relevantteja.

SF-teoriassa kieltä tarkastellaan kolmen eri metafunktion kautta: Ideationaalisella kieliopillisella metafunktiolla tarkoitetaan kielellisiä valintoja, joilla toimintaa ilmaistaan. Toiminnot ja ominaisuudet voidaan tematisoida, jolloin ne voidaan asettaa keskinäiseen yhteyteen lauseiden predikaattien avulla. Interpersoonaisen metafunktion tarkastelu taas tarkoittaa vuorovaikutussuhteiden, mielipiteiden ja asenteiden analysointia. Kolmatta eli tekstuaalista metafunktiota tarkasteltaessa keskitytään esimerkiksi siihen, missä järjestyksessä asioista puhutaan tekstissä. (Halliday & Matthiessen 1999: 246–248.) Analysoidessani aineistoa, esimerkiksi sisällön ja tekstuaalisten valintojen näkökulmasta, hyödynnän systeemis-funktionaalisen kieliopin kolmijakoa, joka näin ollen näkyy löyhästi analyysini taustalla. Tässä tutkielmassa hyödynnän enimmäkseen tekstuaalista metafunktiota analysoidessani aineistoni tekstien rakennetta.

SF-teoria on noussut viime vuosina melko suosituksi myös suomenkielisessä tutkimuksessa, vaikka teoria kumpuaakin englanninkielisestä kielitieteestä. Suomen kielen huoltoon ei kuitenkaan järjestelmällisesti ole sovellettu mitään kirjakieliteoriaa tai kielenhuoltoteoriaa, kuten Päivi Rintala huomauttaa artikkelissaan *Sananjalassa* (1998: 62). Rintalan mukaan juuri funktionaalisesta teoriasta olisikin saatavissa paljon hyödyllisiä virikkeitä kielenohjailuun.

2.3 Tutkielmalle keskeiset käsitteet

2.3.1 Rekisteri

Rekisteri on systeemis-funktionaalisen kieliteorian peruskäsite. Käsitteellä viitataan siihen, kuinka kulloinkin käytettävä kieli vaihtelee käyttötilanteen mukaan. M. A. K. Halliday tarkoittaa kielen rekisterillä sitä, miten tilanteen mukainen merkityksenanto toteutuu sanoina, tekstuaalisina valintoina ja kieliopillisina rakenteina. Rekisteriteoria pyrkii paljastamaan sen, mitkä tilannetekijät määrittelevät mitään kielenpiirrettä. Kielenkäyttötilanteissa esiintyy kolme muuttujaa, jotka erottavat tilanteet toisistaan ja määräävät käytetyn rekisterin. Erottavat muuttujat ovat se, mitä tilanteessa tapahtuu, ketkä siihen osallistuvat, ja mikä on kielen rooli kyseisessä tilanteessa. (Halliday 1978: 31–32.)

Rekisterit poikkeavat toisistaan sisällöltään. Ne eivät ole erilaisia tapoja sanoa sama asia, vaan tapoja sanoa erilaisia asioita. Jossakin tietyssä rekisterissä yhdessä esiintyvät piirteet esiintyvät yhdessä juuri semanttisista syistä. (Halliday 1994: 334–337.)

Tekstejä ei tule tarkastella kielellisten rakenneilmausten joukkoina vaan merkityksiä luovina rakenteina. Nämä merkitykset tavoitetaan ainoastaan tulkitsemalla yksittäisiä merkkejä ja rakenteita

esiintymisympäristössään. Tilastoihin perustavat analyysit eivät tee rekistereille täyttä oikeutta, mutta ne ovat kuitenkin mitattavaa tietoa, jolla tutkimuksiin saadaan määrällisiä elementtejä sisältävää dataa. Esiintymisen ohella on yhtä tärkeää kiinnittää huomiota esiintymättömyyteen. Analyysi ei saisi keskittyä vain poikkeuksellisiin muotoihin, sillä piirteiden toistuminen, vaikkei edes huomattavissa määrin, on olennaista. Esiintymistaajuus ei yksistään ole kiinnostava; toistuvat ilmiöt eivät välttämättä ole sen kiinnostavampia kuin harvoin toistuvat. Rekisterien analysointiin kuuluvat myös ne kielen keinot, jotka ovat samanlaisia kuin muualla. Rekisterien tarkastelu perustuu kielen systemaattisuuteen ja ennustettavuuteen, sillä kielelliset ilmaukset eivät ole irrallisina valittavissa. (Halliday 1994: 334–337.)

2.3.2 Teksti ja konteksti

Teksti voidaan siis määritellä käytössä olevaksi kieleksi. Laajan tekstikäsitteen mukaan tekstejä ovat kuitenkin kaikki semioottiset objektit ja kulttuurituotteet: tekstin ei siis tarvitse olla edes kielellistä, vaan tekstiksi voidaan määritellä esimerkiksi myös kuvat ja kaikki järjestäytyneet symboliset selvärajaiset yhdistelmät (Heikkinen 2012a: 59). Teksteillä tarkoitetaan tässä tutkielmassa kielellisiä ja kirjallisia tekstejä, joita aineiston sisäasiainhallinnon alaisen viraston lainsoveltamisohjeet ovat.

Kontekstin käsite on laajasti käytetty muun muassa humanistisissa tieteissä ja pelkästään kielitieteen sisällä sille on jatkuvasti annettu uusia toisistaan poikkeavia ja ristiriitaisiakin merkityksiä. Tekstintutkimuksessa tavallisesti omaksutaan käsitys kontekstin kaksinkertaisesta luonteesta, jolla tarkoitetaan kaikkien tekstien olevan aina kontekstien muovaamia, mutta myös kontekstia uudistavia. (Heikkinen 2012b: 89, Heikkinen ym. 2000: 119.)

Ohjetekstit käsitetään tässä tutkielmassa kontekstisidonnaisiksi funktionaalisen kielikäsitteen mukaan, eli kieltä ei ole mielekästä kuvata kontekstista täysin irrallaan. Tutkielman tekstien konteksti eli ulkomaalaislaki, hallintolaki ja perustuslaki, niistä johdetut normit ja muut hallinnon tekstit sekä ohjeiden perusteella tehdyt päätöstekstit ovat enemmänkin merkityksiä selittävä seikka kuin varsinainen tutkimuskohde.

2.4 Tekstin ymmärrettävyys ja selkeyttäminen

”Ymmärtäminen on sitä, että ihminen pystyy toistamaan tai selittämään lukemansa tai kuulemansa olennaisimmat kohdat” toteaa Osmo A. Wiio teoksessaan *Viestinnän perusteet* (1984). Ymmärrettävyys on luettavuuden yksi osa-alue visuaalisuuden, kirjoitustyylin, helppouden sekä kieliasun lisäksi.

Sisällön aiheuttama kiinnostus luettavaa tekstiä kohtaan vaikuttaa myös tekstin ymmärtämiseen. Ymmärrettävyyden merkittävä osatekijä on käsitteellisyys: mitä konkreettisempi kirjoitettu sanoma on, sen varmemmin se tulee ymmärretyksi. (Wiio 1984:142.)

Kielen ymmärtäminen vaatii luetun tiedon käsittelyä lyhytkestoisessa muistissa pitkäkestoisen muistin tietojen avulla. Lukija ei kuitenkaan käsittele sanoja lukiessaan jatkuvana virtana, vaan 10–15 sanan kokonaisuuksina, jotka kerrallaan mahtuvat niin kutsuttuun työmuistiin. (Wiio 1984:142–143.) Pitkät sanat vaikeuttavat luonnollisesti tekstin ymmärrettävyyttä, mutta syy–seuraussuhde ei todellisuudessa ole näin yksinkertainen (Itkonen 1975: 38). Itkosen mukaan tekstin vaikeus johtuu muista seikoista, joita sanojen ja virkkeiden keskipituudet ainoastaan heijastelevat: kangertelevat sanajärjestykset ja raskaat lauseenvastikkeet tunnetusti hidastavat ymmärtämistä.

Puhuttaessa vaikeaselkoisuudesta ja ymmärrettävyydestä ajatellaan kieli viestinnän välineenä; kieli on kääre, johon asiat pakataan. Tällainen käsitys sisältää myös ajatuksen siitä, että vaihtamalla pakkausmetodia voidaan vaikuttaa kielen ymmärrettävyyteen. Tekstin rakennuspalikoita eli kieltä muuttamalla tekstin ymmärrettävyyttä voidaan siis parantaa. Luvun viisi analyysisiosassa ehdotankin erilaisia rakenteita ja kielenpiirteitä ja -muotoja, joita käyttämällä viraston lainsoveltamisohjeiden laatijat saavat teksteistään helpommin ymmärrettäviä ja yksiselitteisempiä päätösten tekijöille.

Ymmärrettävyyden ja luettavuuden tutkimuksessa on siis usein mitattu lauseita, määritteitä ja muita tekstin pintarakenteen määritettäviä ja tunnistettavia ominaisuuksia. Lingvistiksi kielen selkeyttäminen ei kuitenkaan ole yksinkertainen asia ja sanaston sekä lauserakenteisiin keskittyvää selkeytystä onkin kritisoinut muun muassa Nicky Solomon (1996: 285–286). Hänen mukaansa edellä mainitun kaltainen kielen selkeytys on sattumanvaraista, eivätkä sen harjoittajat ymmärrä kielen järjestelmiä. Solomonin mukaan huomio kiinnittyy liiaksi syntaktisiin rakenteisiin ja vähälle huomiolle jäävät tekstin yhteydet ja erilaiset lukutavat. Hyödyllisempänä hän pitää näkymättömien taustaoletuksien ja intertekstuaalisuuksien auki kirjoittamista.

Viranomaiskielessä yhden tekstin taustalla on lukuisia aiempia tekstiä, sillä tekstit ovat riippuvaisia toisistaan ja muodostavat jatkumoa, joissa samat termit ja taustaoletukset kiertävät yhä uudelleen. Näistä tekstiketjuista johtuvien vaikeaselkoisten rakenteiden ja käsitteiden muuttaminen kuhunkin yhteyteen sopiviksi muuttaa jokaista tekstiä ymmärrettävämpään suuntaan. Myös Britt-Louise Gunnarsson päätyy (1982: 27–28) lakitekstien tutkimuksessaan siihen, että tekstin ymmärrettävyys ei riipu ainoastaan tekstipinnan ominaisuuksista vaan ymmärrettävyyteen vaikuttavat tekijät ovat syvemmällä tekstin pragmatiikassa ja semantiikassa.

Vijay K. Bhatia puolestaan (1993: 209–214) kuvaa pintarakenteiden tarkastelun ja tekstiläh- töisen tarkastelun eroja. Hänen mukaansa tekstiä voi helpottaa kolmella tavalla, joista ensimmäisessä

tehdään kielensisäinen käänös eli korvataan lähtötekstin vaikeat sanat ja termit helpommilla. Syntaktista rakennetta voidaan hänen mukaansa myös muuttaa esimerkiksi lyhentämällä virkkeitä. Toinen helpotuskeino on kirjoittaa teksti uudelleen eri lähtökohdista. Tällöin tekstin keinot päästä tavoitteeseen muuttuvat: mitä pitää muuttaa, jos päätös kirjoitetaankin suostuttelevan tiedotteen muotoon. Kolmas tapa liittyy tekstin typografiaan, rakenteeseen ja ulkoisiin seikkoihin. Vaikeasti ymmärrettävään tekstiin voi lisätä muun muassa otsikoiteja ja termien selityksiä helpottamaan lukemista. Lisäksi tekstiin voidaan lisätä muita typografisia keinoja kuten erilaisia numerointeja ja korostuksia.

3 SUOMI VIRANOMAISKIELENÄ

3.1 Kieli viranomaistyössä

Viranomaiset toimivat pitkälti kielen avulla, ja kirjoitetun kielen käyttö on viime vuosina entisestään viranomaistyössä korostunut. Monissa tehtävissä tarvitaan näin ollen varsin korkeatasoista kielitaitoa. (SKT 2009: 170.) Tekstit ovat moneen suuntaan intertekstuaalisia, minkä vuoksi tekstin tavoitteen kirkaaminen ei ole mikään helppo tehtävä. Ei myöskään ole ihme, että hallinnollisiin asiakirjoihin tottumattomat pitävät niitä vaikeaselkoisina, sillä tekstit vilisevät viittauksia ja mukautumia aiempiin teksteihin, jotka näin ollen vaikuttavat asiakirjojen laadintaan. Yhden tekstin ymmärtäminen vaatii juuri kyseisen tekstin paikan hahmottamista tekstien verkossa. (Heikkinen ym. 2000: 39.)

Myöskään hallinnollisen tekstin laatiminen ei ole sattuman kauppaa tai joka kerta valittavissa erillisillä kielen keinoilla, vaan siinä on kyse kieleen ja kielellä muokkautuvista ja konventionaalituvista toiminnoista, joihin liittyy erityisiä merkityksenantoja. Tekstin laatijat ja vastaanottajat eivät voi vapaasti valita tekstiensä topiikkeja, käyttämäänsä kieltä, eivätkä rooleja, joissa asiat käsitellään. (Heikkinen ym. 2000: 34.) Viranomaistekstit ovat mukana samoissa kielen ja kulttuurin muutoksissa kuin muutkin tekstit ja myös ne saavat vaikutuksia aikakauden yleisistä trendeistä. Erinomaisena esimerkkinä on talouden ja yritys-elämän teksteistä tuttu kasvun retoriikka, joka on hyvin ominaista myös hallinnon teksteille. Asioista raportoidaan nimenomaan siitä näkökulmasta, kuinka asiat ovat lisääntyneet, vähentyneet tai muuttuneet.

Ammattikieli kehittyy yhtä aikaa kognitiivisen, institutionaalisen ja sosiaalisen ulottuvuuden kautta. Ammattikieli määrää sitä, mikä on profession tai ammattilaisuuden asema yhteiskunnassa; tämä asema taas muotoutuu kielen kautta. Näin professiot ovat yhteydessä yhteiskunnan instituutioihin, niiden rakenteisiin ja yhteyksiin. Ammattikieleen vaikuttaa se, kenen kanssa ammattiryhmä käy keskustelua ja millainen on työn yhteiskunnallinen asema. (Gunnarsson 1982: 11–13.) Hallinnolliset tekstit nimeävät maailmaa omista, eivät asiakkaiden, lähtökohdista (Heikkinen ym. 2000: 40).

Kielen merkityksen kriittiseen erittelyyn ja valintojen tarkasteluun ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota koulutuksessa ja muussa yhteiskunnallisessa toiminnassa. Ilmaukset ovat muutakin kuin vaikeita tai helppoja, hyviä tai huonoja. Keskustelu tulisi ohjata siihen suuntaan, mistä näkökulmasta asioita tarkastellaan, eikä vain siihen, mikä ilmaus on leksikaalisesti helpommin ymmärrettävissä kuin toinen. Tämän kaltainen tekstin tutkimus olisi antropologista lingvistiikkaa, jossa pyrittäisiin selvittämään kirjoittajien käsityksiä kielestä, tekstien laadinnasta ja niihin liittyvistä käsitteistöistä. (Heikkinen ym. 2000: 33.)

Julkishallinto perustuu julkiseen sopimukseen, joka näkyy yksittäisinä eri elinten kirjoittamina teksteinä. Laissa määritellään, missä ja miten asioista sovitaan. Päätöksenteosta ja valmistelusta annetaan säädöstekstejä alempia ohjeita. Kaikki toiminnot konkretisoituvat käsittely- ja päätösvaiheessa julkisiksi teksteiksi. Tiedonvälittämisen lisäksi teksteillä on muitakin funktioita; päätösteksti on itsessään päätös. Ilman tekstiä ei olisi olemassa päätöstä. Erilaiset suunnitelmat ja ohjelmat ovat myös erityisen kielellisen toiminnan muotoja. (Heikkinen ym. 2000: 35.)

3.2 Virkakielen kehittämisen historia

Vuonna 1863 suomen kieli sai keisarillisella asetuksella aseman virkakoneiston virallisena kielenä ruotsin kielen rinnalla. Kuitenkin vasta sata vuotta tämän jälkeen alettiin todella kiinnittää huomiota siihen, kuinka tavallinen kansa voisi ymmärtää viranomaisten kieltä paremmin. 1950- ja 1960-luvuilla virkakielen muotoa ja ymmärrettävyyttä sivuttiin lainvalmistelun uudelleenjärjestelyn yhteydessä, mutta ensimmäisiin käytännön toimiin säädös- ja virkakielen selkiyttämiseksi ryhdyttiin vasta 1970-luvulla; 1974 oikeusministeriön lainsäädäntöosasto julkaisi lyhyet ohjeet säädösten valmistelijoille. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen silloinen päällikkö Esko Koivusalo sekä virkakielenhuoltaja Liisa Huovinen-Nyberg laativat vuonna 1980 ensimmäisen oppaan *Selkeä virkakieli* viranomaisille järjestettyjen kurssien sekä Nils Erik Enkvistin (1975) tekstilingvistiikan käsitteistön pohjalta. Oppaassa kuvailtiin ymmärtämistä vaikeuttavia kielenpiirteitä sekä sanaston vaikutusta ymmärrettävyyteen ja esitettiin lause- ja virkerakenteen selkeyttämismuutoksia. (HVT 2014: 29.)

Nykyinen hallintolaki kiteyttää viranomaisten kielenkäytölle asetetut vaatimukset, joita vuonna 1979 asetettu ensimmäinen virkakielikomitea jo mietinnössään pohti. Hyvän kielenkäytön vaatimus esitetään hallintolaissa seuraavasti (9 §): ”Viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä.” Vuoden 1979 komiteaan kuului 14 julkishallinnon, oikeudenkäytön, kielenkäytön ja viestinnän asiantuntijaa. Kaksi vuotta virkakielikomitean asettamisen jälkeen julkaistiin mietintö, jossa esitettiin tavoitteeksi, että peruskoulun käyneet kansalaiset pystyisivät ymmärtämään viranomaistekstejä. Tavoitetta perusteltiin *julkisuusperiaatteella*, jonka mukaan kansalaisilla on oikeus saada tietoa viranomaisten toiminnasta. Julkisuusperiaate toteutuu nimittäin vasta kun virkakieltä on helppo ymmärtää. Toinen aikansa muodikas sana oli *palveluperiaate*, jota pidettiin yhtenä hyvän hallinnon tunnusmerkkinä; viranomaisten kielenkäytön selkeyttäminen oli tämän periaatteen yksi ilmenemismuoto. (SKT 2009: 170.)

Vuoden 1981 mietinnössä komitea kuvasi myös erityyppisiä hallinnon tekstejä ja esitti kustakin alasta toimenpidesuosituksen. Sen mielestä vastuu hyvästä virkakielestä kuuluu virastolle itselle. Virastojen tuli tarkkailla tuottamiensa tekstien laatua ja järjestää henkilöstölleen koulutuksia sekä

raportoida valtioneuvoston kanslialle toimista, joihin mietinnön perusteella oli ryhdytty. Lisäksi komitea ehdotti, että valtioneuvosto antaisi säädöksen virkakielen laadusta. Virkakielikomitean mietinnön suosituksiin perustuva selkeän ja ymmärrettävän virkakielen vaatimus esitettiin valtion virkakielipäätöksessä 23.6.1982 (VnP 497/1982). Säädös oli Suomessa ensimmäinen laatuaan ja myös ensimmäisiä maailmassa (*HVT* 2014: 29–30). Säädöksen mukaan ”valtion viranomaisten tulee valvoa asiakirjojensa laatua ja huolehtia henkilökuntansa taidoista kirjoittaa ja puhua selkeää kieltä”. Päätös ei kuitenkaan koskenut esimerkiksi tuomioistuimia eikä kuntien viranomaisia vaan ainoastaan valtion viranomaisia. (*HVT* 2014: 30.)

Valtioneuvoston virkakielipäätöksessä määrättiin Kotimaisten kielten tutkimuskeskus hallinnon kielen asiantuntijaksi. Tästä syystä Kotukseen perustettiin 1980-luvulla suomen ja ruotsin kielen virkakielentutkijan virat sekä 1990-luvulla suomenkielinen virkakielenhuoltajan virka ja EU-kielenhuoltajan virka. (*SKT* 2009: 170.) Valtiovarainministeriö pyysi kaksi vuotta virkakielipäätöksen antamisen jälkeen ministeriöiltä selvitystä siitä, millaisiin toimenpiteisiin niissä oli ryhdytty virkakielen selkeyttämiseksi. Raporttien perusteella tavallisimmat keinot olivat henkilöstön koulutus sekä opaskirjojen hankkiminen. Asiakirjamalleja ei sen sijaan ollut ryhdytty uusimaan eikä sanastotyötä ollut juurikaan aloitettu. (*HVT* 2014: 30.)

Vuonna 1997 Kotimaisten kielten tutkimuskeskus kysyi 155 valtion virastolta, kuinka ne ovat yrittäneet selkeyttää virkakieltä. Kyselyyn vastasi 72 % virastoista. Virastot pitivät kieltä tärkeänä sekä kansalaisille suunnatussa että viranomaisten keskinäisessä viestinnässä. Erilaisten tekstien kieliasut eivät vastaajien mielestä olleet yhtä tärkeitä; kaikkein tärkeimpinä pidettiin tiedotteiden kieliasua ja vähiten tärkeänä suunnitelmien. Oman virastonsa viestintään oli tyytyväisiä 78 % vastaajista. Osa virastoista oli sitä mieltä, että kielenkäyttö eri tilanteissa vaatii harjoittelua, mutta osan mielestä oman kielenkäytön kehittäminen ei ole kovin tärkeää. Yli puolissa vastanneista virastoissa oli järjestetty erilaisia kielenhuollon -, virkakielen - ja tekstien koulutusta halukkaille. (Iisa 1997: *Kielikello* 3/1997.)

Virkakielipäätös kumottiin vuonna 2000, koska valtion organisaatiomuutoksen myötä moni päätöksessä mainittu virasto oli lakannut olemasta. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen ja opetusministeriön aloitteesta velvoite ymmärrettävään kieleen otettiin mukaan vuoden 2003 hallintolakiin (434/2003), sillä monikielisuuden lisääntyminen ja valtion hallinnon tehtävien moninaistuminen tekevät selkeän ja ymmärrettävän virkakielen tuottamisesta entistäkin tärkeämpää. Useissa lainvalmistelun kehittämishankkeissa on 2000-luvulla korostettu säädösten ymmärrettävyyttä. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus julkaisi vuonna 2009 kielipoliittisen toimintaohjelman nimeltä *Suomen kielen tulevaisuus*, johon sisältyy muun muassa kuvaus virkakielen tilanteesta. (*HVT* 2014: 30–31.)

Vuonna 2011 nykyinen hallitus kirjasi ohjelmaansa säädöskielen, viranomaisviestinnän ja asiain kielen kehittämisen. Uusin kehittämishanke on syntynyt Suomen liittymisestä kansainväliseen Avoin hallinto -hankkeeseen, jossa valtiovarainministeriö pyrkii lisäämään hallinnon läpinäkyvyyttä ja kansalaisten sekä kansalaisjärjestöjen osallistumismahdollisuuksia yhteiskunnan kehittämiseksi (Avoin hallinto, valtiovarainministeriön verkkosivut, 16.8.2014). Suomen kansalliseen toimintaohjelmaan on yhdeksi kehittämistavoitteeksi valittu 2013 virkakielen selkeyttäminen (*HVT* 2014: 31).

Hallinnon kieltä on pyritty selkeyttämään uudistusten myötä 1970-luvulta lähtien. Kirjoitettujen tekstien sanavalintoihin on kiinnitetty huomiota ja tekstejä on laadittu eri periaattein, jolloin lukija on huomioitu entistä paremmin. (Heikkinen ym. 2000:32.) Hallinnon kieltä tarkasteltaessa on ymmärrettävyyden ohella kiinnitetty huomiota kielen tehtävään asiakaspalvelussa; viranomaiskieli onkin tyypillisesti monitehtäväistä ja teksteissä kohtaavat useat yhteisölliset toiminnat. Ymmärrettävä ja selkeä teksti saatetaan sävyiltään tulkita tylyksi tai holhoavaksi. (Heikkinen ym. 2000: 33.) Hallinnon kieltä on tarkasteltu myös ideologisesta näkökulmasta kriittisen tekstintutkimuksen näkemyksen kautta. Kuinka esimerkiksi kielen ja puheen avulla luodaan kuva toiminnasta. (Heikkinen ym. 2000:34.) Tekstilingvististen näkökulmien soveltamista on laajennettu myöhemmin muun muassa tekstien vuorovaikutuksellista tehtävää ja sävyä kohden. Myös virkatekstien tuottamisen ja työn tekemisen näkökulma on huomioitu uusimmissa tutkimuksissa, joissa kaikki edellä mainitut näkökulmat esiintyvät usein rinnakkain. (Tiililä 2007: 14–16.)

3.3 Hyvän virkakielen toimintaohjelma

Tammikuun lopussa vuonna 2013 opetus- ja kulttuuriministeriö asetti työryhmän laatimaan toimintaohjelman, jonka avulla voidaan taata virkakielen selkeys, asiallisuus ja ymmärrettävyys. Työryhmään kuului 15 jäsentä eri viranomaisista, oppilaitoksista ja järjestöistä puheenjohtajanaan professori Pirkko Nuolijärvi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta. Tavoitteena toimintaohjelman tekijöillä oli, että hallintolain vaatimus selkeästä virkakielestä otetaan vakavasti ja että se toteutuu entistä paremmin (*HVT* 2014: 10).

Työryhmä järjesti toimintaohjelmaa laatiessaan julkisen kuulemistilaisuuden, teki kyselyn virkakielen käytännöistä kunnissa ja valtion virastoissa sekä kansalaiskyselyn viranomaisten kielenkäytöstä. *Hyvän virkakielen toimintaohjelma* sisältää 28 ehdotusta, joita kohti pyrkimällä virkakielestä saadaan hallintolain mukaista eli selkeää ja ymmärrettävää. Toimintaohjelmassa todetaan, että selkeä kieli tehostaa julkisen hallinnon työtä ja säästää näin ollen kuluja tulevaisuudessa. Kun kirjoitusvaiheessa käytetään aikaa sen varmistamiseen, että teksti ymmärretään, säästyy aikaa jälkepäin, koska

tekstiä ei tarvitse myöhemmin selittää ja täydentää. Nykyisin viranomaistekstejä tuotetaan paljon ryhmissä, tekstit ovat riippuvaisia aiemmista teksteistä ja ne laaditaan puoliautomaattisissa tekstintuotantojärjestelmissä; näiden seikkojen vuoksi viranomaisesta voi tuntua hankalalta yrittää vaikuttaa tekstien ymmärrettävyyteen ja kielen laatuun. Toimintaohjelmassa suositellaankin, että tärkeimmät tekstien laatimista koskevat tavoitteet kirjataan työn muiden tavoitteiden mukana tulossopimukseen. (Piehl 2014: 41.)

Toimintaohjelmassa annetaan ohjeita yksittäisten virastojen kielenkäytön kehittämiseksi. Koska jokainen virasto tai kunta on kuitenkin riippuvainen sellaisista teksteistä, joihin se itse ei pääse vaikuttamaan, sisältää toimintaohjelma kahdeksan ehdotusta myös yleisesti julkishallinnon kielenkäytön tehostamiseksi. Resursseja voidaan säästää, kun yhteiseen käyttöön laaditaan ohjeita, hankitaan apuvälineitä ja järjestetään koulutuksia. Yhteistyö viraston sisällä ja hallinnonalojen rajojen yli parantaa tekstien laatua ja säästää aikaa.

Työryhmä ehdottaa, että ministeriöt sopivat oman hallinnonalansa virastojen kanssa virkakieltä koskevista toimista ja että eduskunta seuraisi näiden toimien toteuttamista neljän vuoden välein laadittavassa raportissa. Näin ollen hyvä kieli saisi paikan muiden hyvän hallinnon tekijöiden rinnalta. Lisäksi ohjelmassa ehdotetaan viranomaisten yhteistä termipankkia, paikannimilakia, virkakielivaltuutetun viran perustamista sekä virkakielikampanjaa. (HVT 2014: 13–15). Virkakielen kehittäminen onnistuu vain, jos se on tietoista ja jatkuvaa. Virkakieltä huollettaessa on tärkeää huomioida tekstien tilannesidonnaisuus eli kielen ja toiminnan yhteys (SKT 2009: 172).

3.4 Kielityö Maahanmuuttovirastossa

Maahanmuuttovirasto päätti osallistua yhtenä pilottivirastona virkakielikampanjaan, koska se tarjoaa lisämotivaatiota ja -työkaluja sille työlle, jota virastossa tehdään muutenkin. Maahanmuuttovirasto näkee selkeän ja asiallisen kielen tärkeänä osana viraston viestintää ja hyvää asiakaspalvelua. (Pilottivirastojen ja -kuntien suunnitelmat, Kotuksen verkkosivut, 10.4.2015.) Kotuksen virkakielikampanja kestää vuoden 2015 loppuun.

Maahanmuuttoviraston tärkeimpiä asiakkaille suunnattuja tekstejä ovat lupahakemuksiin tehdyt päätökset, joita tehdään lainsoveltamisohjeiden avulla. Vaikeiden asioiden sanominen helposti ymmärrettävällä kielellä lakia noudattaen, on asia, jonka kanssa virastossa painitaan alituisen.

Pilottihankkeen aikana Maahanmuuttovirasto aikoo keskittyä asioinnin kulusta tiedottamiseen ja asiointiprosessien yksinkertaistamiseen, sillä yleisöllä ja asiakkailla on oikeus tietää ja ymmärtää, mitä viranomainen tekee. Virasto aikoo keksittyä myös sisäiseen viestintään kampanjan aikana, sillä virkamiesten päivittäisessä tuotetut tekstit ovat tärkeä osa viestinnän kokonaisuutta, mutta turhan

usein ne jäävät ulkoisen viestinnän jalkoihin. Viraston työntekijöiden kirjoittamis- ja kielenkäyttökoulutuksen tarpeen arviointi on hyvä ensimmäinen askel kohti parempaa arkipäiväistä virkakieltä ja tämän tutkielman oheistuotteena valmistuva ohjeistus lainsoveltamisohjeiden laatijoille toimii konkreettisenä apuvälineellä ymmärrettävämmän tekstin tuottamisessa. (Pilottivirastojen ja -kuntien suunnitelmat, Kotuksen verkkosivut, 10.4.2015.)

Maahanmuuttovirastossa on jo nyt olemassa lukuisia erilaisia ohjeistuksia työkseen kirjoittaville: niiden olemassaolosta tosin olisi hyvä tasaisin väliajoin informoida työntekijöitä, jotta ne eivät pääse unohtumaan. Ja saattaahan olla, että kaikki eivät edes tiedä tällaisten viranomaisille räätälöityjen kielenhuolto-ohjeiden ja sanakirjojen olemassaolosta. Esimerkiksi viraston intranetissä sijaitsee tekstinhuollossa auttava sivu, josta voi muun muassa tarkistaa sanojen oikeinkirjoituksia ja löytää ohjeita hyvän PowerPoint-esityksen tekemiseen.

Yksiköillä on myös omia ohjeistuksia: Asiakirja-arkistosta löytyi turvapaikkayksikön laajahko kielenhuollon kertausopas, joka sisältää tietoa esimerkiksi oikeakielisyydestä ja vinkkejä tekstin lyhentämiseen. Tämän kaltaisten erinomaisten ohjeiden hyödyntämistä viraston arkipäiväisessä työssä kannattaa ehdottomasti lisätä, etteivät ne jää käyttämättöminä arkiston uumeniin.

4 AINEISTO

4.1 Maahanmuuttovirasto ja lainsoveltaminen virastossa

4.1.1 Maahanmuuttovirasto

Tutkielmani aineistoksi valitsin Maahanmuuttoviraston lainsoveltamisohjeita. Maahanmuuttovirasto on sisäministeriön alainen virasto, joka käsittelee ja ratkaisee maahantuloon, maassa oleskeluun, pakolaisuuteen sekä Suomen kansalaisuuteen liittyviä asioita. Maahanmuuttovirasto on maahanmuutto-, turvapaikka-, pakolaisuus- ja kansalaisuusasioissa asiantuntija-, palvelu- ja päätöksentekorganisaatio, joka toteuttaa Suomen maahanmuuttopolitiikkaa. Maahanmuuttopolitiikkaa ohjaa valtioneuvoston linjausten mukaisesti sisäministeri. (Tietoa virastosta, 19.2.2015, Maahanmuuttoviraston verkkosivut)

Virasto aloitti toimintansa vuonna 1995 nimellä Ulkomaalaisvirasto, ja Maahanmuuttovirastoksi nimi vaihtui vuoden 2008 alussa. Virasto tuottaa tietopalveluita niin kansainvälisiin tarpeisiin kuin kotimaan päättäjille ja viranomaisille poliittisen päätöksenteon vuoksi. (Tietoa virastosta, 19.2.2015, Maahanmuuttoviraston verkkosivut)

Maahanmuuttoviraston organisaatio koostuu kolmesta päätöksiä tekevästä substanssiyksiköstä, joita ovat kansalaisuus-, maahanmuutto- ja turvapaikkayksikkö. Lisäksi virastossa toimii neljäs substanssiyksikkö, vastaanottoyksikkö, joka ei tee päätöksiä. Tukitoimia Maahanmuuttovirastossa hoidetaan asiakkuus ja viestintä -yksikössä, oikeus- ja maatietopalveluissa, sähköisissä palveluissa sekä hallinto- ja kehittämisspalveluissa.

4.1.2 Lainsoveltamisohjeet

Lainsoveltamisohjeet ovat viraston henkilöstön, koulutustaustaltaan useimmiten juristien, lakipykälälistä laatimia tekstejä, joiden avulla viraston substanssiyksiköiden päätöksiä tekevät työntekijät antavat päätöksiä. Ohjeet ovat siis asiantuntijoiden toisille asiantuntijoille laatimia tekstejä. Lainsoveltamisohjeet ovat julkisia asiakirjoja, ellei niitä erikseen ole julistettu salassa pidettäviksi. Näin ollen asiakirjat ovat kaikkien halukkaiden saatavilla.

Aineistoon kuuluvia ohjeita on yhteensä kahdeksan kappaletta ja ne on laadittu vuosien 2011 ja 2014 välillä. Ohjeiden pituus vaihtelee viidestä viiteenkymmeneen sivuun. Yhteensä aineisto käsittää 201 sivua tekstiä. Aineistoon kuuluvat ohjeet valikoitiin siten, että ne ovat kohtuullisen tuoreita

ja, että ne edustavat mahdollisimman monipuolisesti viraston kaikkia toimialoja. Aineiston rajaamisessa sain apua Maahanmuuttoviraston oikeus- ja maatietopalvelujen johtaja Hanna Helingolta, joka on myös itse laatinut lainsoveltamisohjeita. Aineistoon valittujen ohjeiden nimet on lueteltu alla.

- 1) Kansalaisuusaseman määrittäminen
- 2) Kansainvälistä suojelua hakevan iän määrittäminen ja muut henkilötiedot
- 3) Lupamenettelyohje
- 4) Oleskelulupa työntekoa varten
- 5) Toimeentuloedellytyksen soveltaminen
- 6) Turvapaikkaohje
- 7) Ulkomaalaislain 48 §:n tarkoittama paluumuuttoprosessi
- 8) Vastaanottokeskuksen asiakkaan yksityismajoituksesta, vastaanottopalveluiden keskeyttämisestä ja katoamisesta

Ohjeita ovat laatineet eri henkilöt, joitakin ohjeita laatimassa on ollut useampi kuin yksi henkilö. Ohjeita kirjoittaa kussakin yksikössä melko rajattu joukko henkilöitä, joten eri yksiköiden laatimia tekstejä valitsemalla aineistosta on saatu mahdollisimman vaihteleva. Aineistoon valitut tekstit ovat melko tuoreita, ja sen vuoksi ne ovat edelleen viraston työntekijöiden käytössä. Samoista aiheista laaditaan uusia ohjeita aina, kun sellaisia uusia lakeja tai säädöksiä astuu voimaan, jotka vaikuttavat vanhojen ohjeiden mukaan tehtyjen päätösten lainvoimaisuuteen.

Heikkisen ym. (2000: 302) mukaan aina tekstiä ja kieltä tutkittaessa aineiston perusteella on välttämätöntä vastata kysymyksiin valitun aineiston ja tutkimuskohteen suhteesta. Tärkeintä on pohdittava, voiko kootun aineiston perusteella vastata tutkimuksen kannalta relevantteihin kysymyksiin luotettavasti. Tutkimukseni aineisto edustaa yhtä tekstilajia, joka linkittyy lukuisiin aiempiin ja tuleviin teksteihin: lainsoveltamisohjeet ovat välietappi lakikirjojen teksteistä päätöskirjeiksi viraston tavallisille asiakkaille. Niihin valitut tekstin muodot ja kirjoituskäytännöt vaikuttavat päätöksiä tekevien henkilöiden työhön ja sitä kautta Maahanmuuttoviraston asiakkaiden elämään. Paavo Nikula on todennut saman asian jo vuonna 1980: ”Lakien täytäntöönpano on viranomaisten tehtävä, ja lakikielen ilmaukset siirtyvät helposti viranomaisten teksteihin. Vaikka kansalaiset eivät lakitekstiä koskaan seuraisikaan, niin vaikeaselkoisen lakitekstin vaikutukset tulevat esiin ainakin viranomaisten teksteissä” (1981: 64–65).

Valitun aineiston perusteella on siis mahdollista tutkia viranomaisten laatimien tekstien rakennetta sekä hypoteettista vaikeaselkoisuutta. Lainsoveltamisohjeet tekstilajina on edustava aineisto juuri sen vuoksi, koska se on viranomaisen toiselle laatima teksti, jonka pohjalta lakeja pannaan täytäntöön. Tekstit ovat siis yhteiskunnallisesti vaikuttavia, koska jokaisen kansalaisen oikeusturvaan kuuluu, että lakia sovelletaan juuri niin kuin lakia säädettäessä on tarkoitettu. Siksi on tärkeää, että myös lainsoveltamisohjeet on kirjoitettu ymmärrettävällä ja helposti tulkittavalla kielellä. Hallinnon

toimivuus nimittäin riippuu siitä, miten viranomaisten ja kansalaisten välinen viestintä onnistuu, ja tähän vaikuttaa paljolti hallinnon kielen vaikeus tai helppous.

4.1.3 Lainsoveltamisohjeiden rakenne

Hasan ja Halliday kehittivät 1980-luvulla tutkimusta, jossa tarkastellaan tekstin rakentumista. Tavoitteena oli selvittää, kuinka tekstit toteutuvat rakenteellisesti. Tekstit, jotka muistuttavat toisiaan rakenteellisesti, ovat samaa genreä, kertoo Shore artikkelissaan. (2012: 105.) Alla olen eritellyt valitsemäni aineiston rakennepiirteitä. Aineistoni tekstit toistavat toistensa rakenteita melko tarkkaan, koska lainsoveltamisohjeiden laatimiseen Maahanmuuttovirastossa on muodostunut tietyt käytänteet, joiden pohjalta ohjetekstit muotoutuvat.

Kaikki aineistoon kuuluvat asiakirjat on nimetty ylätunnisteeseen otsikolla *ohje*. Ylätunnisteessa näkyy lisäksi päiväys, ohjeen sivunumero sekä asiakirjan diaarinumero. Etusivun yläosassa on väljästi aseteltuna ohjeen kohderyhmä, voimassaoloaika sekä säädösperusta. Tarpeen mukaan on myös mainittu, minkä asiakirjan ohjeen uusi ohje kumoaa. Seuraavaksi sivulla on ohjeen sisällön varsinainen otsikko sekä lyhyehkö, 1–2 sivua pitkä, tiivistelmä ohjeen sisällöstä. Jokaisen ohjeen tiivistelmän lopussa sanotaan, että ”Mikäli ohje on yksittäisessä tapauksessa ristiriidassa perustuslain, ulkomaalaislain, hallintolain, muiden velvoittavien normien tai Suomea sitovien kansainvälisten velvoitteiden kanssa, ohjetta ei tule soveltaa”. Tämän virkkeen avulla on mahdollista välttää päätöksiä tehtäessä eteen tulevat ristiriitatilanteet muiden lakien kuin kyseisessä ohjeessa sovelletun lain kanssa.

Tiivistelmän jälkeen ohjeessa on sähköiset allekirjoitukset: sähköisellä allekirjoituksella ohjeen on hyväksynyt Maahanmuuttoviraston ylijohtaja (vuoden 2013 kesäkuuhun Jorma Vuorio ja sen jälkeen Jaana Vuorio) sekä viraston työntekijä, joka on ohjeen substanssin asiantuntija. Allekirjoitusten alapuolella todetaan vielä, että niiden oikeellisuuden voi tarkistaa viraston kirjaamosta. Allekirjoitusten jälkeen on vielä mainittu mahdolliset liitteet, ohjeen jakelu sekä se, kenelle ohje annetaan tiedoksi.

Tämän jälkeen asiakirjoihin on laadittu ohjeen sisällysluettelo. Sisällysluettelot poikkeavat toisistaan jonkin verran ja niiden laadintaa varten ei selvästikään ole olemassa mitään tarkkaa ohjeistusta. Osa sisällysluetteloista on vain yksinkertaisia numeroituja otsikoita, mutta osa hyvinkin monitasoisia luetteloita.

Yhden ohjeen rakenne poikkeaa muista: *Kansalaisuuden aseman määrittäminen* -otsikolla nimetty ohje on vain viisi sivua pitkä. Tämä lienee syy siihen, että kyseiseen asiakirjaan ei ole laadittu erikseen ohjeen tiivistelmää eikä sisällysluetteloita, vaan ohjeteksti alkaa välittömästi otsikon alta. Asiakirjan loppuun on kuitenkin merkitty allekirjoitukset ja muut konventiot muiden ohjeiden tapaan.

Ohjeiden sisällöt rakentuvat miltei kaikki samaa kaavaa noudattaen: aluksi kuvaillaan ohjetta motivoinut lainkohta ja sen jälkeen se puretaan osiin, joihin sisältyy välillä hyvinkin käytännönläheiset toimintaohjeet esimerkiksi syntymäajan kirjaamisesta rekisteriin. Poikkeuksen tekee ohje *Toimeentuloedellytyksen soveltaminen* (MIGDno2013/1032), sillä ohjeen toinen luku selittää ohjeessa käytetyt käsitteet ja mainitsee niiden taustalla olevat lait. Luvussa määritellään lyhyesti kymmenen toimeentuloon, sen tukemiseen ja tuen määrään vaikuttavaa termiä.

Useissa ohjeissa on käytetty selittävyttä lisäävänä tekijänä alaviitteitä. Alaviitteisiin on juoksevin numeroin merkitty esimerkiksi oikeustapauksia, joiden muodostamien oikeuskäytäntöjen mukaan lakia tulee soveltaa. Alaviitteet sisältävät paikoin laajojakin kuvauksia oikeustapauksista ja sen vuoksi on hyvä, että niitä ei ole kirjoitettu auki tekstin sekaan. Kyseinen käytäntö onkin tyypillistä nimenomaan oikeustieteellisille teksteille.

4.2 Viranomaisteksteille tyypillisiä piirteitä

4.2.1 Virkakielestä on moneksi

Heikkisen tutkimuksissa virkakielelle tyypillisiä piirteitä esiintyy kaikilla kielen tasoilla sanastosta tekstien jäsentelyyn. Piirteet ovat sosiaalisesti merkittäviä, sillä ne erottavat tekstejä toisten tekstien joukosta. Piirteitä voidaan selittää esimerkiksi tekstien julkisuudella ja joissakin kohden tekstien asema onkin määritelty eksplisiittisesti. Toisaalla taas tekstilajiin kohdistuvat odotukset ovat implisiittisiä, mutta lukijat ja kirjoittajat ovat ne silti omaksuneet. Ei kuitenkaan ole olemassa vain ja ainoastaan yhtä virkakieltä tai kielenmuotoa, jota vain ja ainoastaan viranomaiset käyttäisivät. (Heikkinen ym. 2000: 37.)

Virkateksteissä esiintyy tietynlaista persoonattomuutta siksi, että tekstit edustavat ja niiden täytyy jossain määrin edustaa toiminnan pysyvyyttä. Tekstit ovat kiinteä osa toimintaa, ne suuntaavat ja ohjaavat työntekoa. Tekstien avulla myös voidaan esimerkiksi perehdyttää uudet työntekijät töihin. Virkatekstit pyritään siis kirjoittamaan siten, että ne ovat ikään kuin yksilöistä riippumatta päteviä. (Tiililä 2001: 7–11.) Viranomaisteksteissä, kuten lakiteksteissäkin, pyritään siis yksitulkintaisuuteen kaikissa tilanteissa: annettu ohje ilmaistaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti ja täydellisesti.

Tulkintakysymysten välttämiseen pyrkiminen kääntyy toisinaan tekstin laatijaa vastaan: pitkät luettelot, toistot ja runsaat määritteet saattavat aiheuttaa tulkinnan varaa, sillä keskeinen informaatio peittyi tekstimassan sekaan.

4.2.2 Viranomaista vaivaa usein substantiivitauti

Mitä virallisempi teksti sen enemmän substantiiveja, väittää Heikkinen ym. (2000: 45). Substantiiveja ovat pääsanojen lisäksi pääsanana lukuisat määritteet, genetiiviattribuutit tai paikallissijaiset attribuutit. Attribuuttien myötä viranomaisteksteihin tulee luokittelevuuden ja ryhmittelevyyden elementtejä, koska juuri se on kyseisen sanaluokan ensisijainen tehtävä. Rungas attribuuttien käyttö kuitenkin vaikeuttaa tekstin ymmärtämistä, sillä pitkät määriteketjut hidastavat lukemista, jos pääsana on kaukana määriteketjun alussa (Naskali 1992: 88).

Tyypillisesti viranomaistekstien sisältämät runsaat substantiivit ovat muodoltaan nominiaalkuisia kaksiosaisia yhdyssanoja, jotka luokittelevat tarkoitteitaan. Yhdyssanat ovatkin rinnastuksen eräs muoto: jälkiosa ilmaisee perusosaa, jota alkuosa rajaa. Hallinnon teksteissä esiintyy usein yhdyssanoja, jotka loppuvat sanoihin *ohjelma*, *palvelu* ja *toiminta*, sillä uusia sanoja ja käsitteitä muodostetaan olemassa olevien mallien mukaan. Käsitteitä ja termejä muodostettaessa pyritään institutionaaliseen kategoriaan eli uusista yhdyssanoista tehdään saman hahmoisia vanhojen kanssa. (Heikkinen ym. 2000: 57.)

Nominaalistuksia, eli lauseen muuntamista nominilausekkeeksi, jonka pääsana on teonnimi, käytetään viranomaisteksteissä paljon, koska ilmiöt kaipaavat nimeämistä. Näihin liittyy runsaasti suhdelauseita, koska ilmiöitä liitetään ja verrataan toisiin ilmiöihin: lausekkeita rinnastetaan toisiinsa, koska asiat tavataan esittää joko vastakohtina tai pareina. Geneeristen tarkoitteiden ja abstraktien substantiivien yhteydessä esiintyy tavanomaisesti olemassaoloa ja suhdetta kuvaavia verbejä aineellisten ja konkreettista toimintaa kuvaavien verbien sijaan. Tällaisia asioiden suhteita ja ominaisuuksia kuvaavia verbejä ovat esimerkiksi *olla*, *vaikuttaa* ja *kehittää*.

Suhdeverbien lisäksi teksteissä esiintyy usein niin sanottu suhdeadjektiivi, joka on useimmiten muodoltaan *-llinen*-johtimellinen adjektiiviattribuutti, jonka tehtävänä on lokeroida substantiivimuotoinen lauseen pääsana. Geneeriset substantiivit saavat siis tekstissä usein ympärilleen rajaavia ja täydentäviä attribuutteja. Tarkoitteen rajaamiseen käytetään teksteissä huomattavissa määrin postpositiorakennetta. Sellaisia ilmauksia kuin *kannalta*, *osalta*, *taholta*, *toimesta* ja *suhteen* esiintyy viranomaisten kirjoittamissa teksteissä tiheään, koska näiden avulla jälkimmäiset rakenteet saadaan syntaktisesti liitettyä aiemmin esitettyihin nominilausekkeisiin. (Heikkinen ym. 2000: 55–56.)

Tietyn kaltaiset lauserakenteet esiintyvät näin ollen tiettyjen lauserakenteiden kanssa ja vastaavat tällöin nimeämisperusteita. Yksittäisen muodon tulkinta riippuu siis siitä, minkä kanssa ja missä yhteydessä se esiintyy. (Heikkinen ym. 2000: 37.)

4.2.3 Perisyntinä pitkät virkkeet

Viranomaisteksteissä käytetään jonkin verran toistoa: pitkätkin substantiiviketjut toistetaan alusta loppuun, jotta voidaan olla ehdottoman varmoja siitä, mitä sanotaan (Heikkinen ym. 2000: 46). Substantiivien runsas esiintyminen vaikeuttaa pronomien käyttöä, koska viittaussuhteet saattavat hämärtyä. Pitkät toistettavat litaniat kumpuavat ajasta, jolloin lauseiden autosemanttisuus oli ehdoton vaatimus. Suunta on kuitenkin pidemmän aikaa ollut kohti synsemanttisuutta, sillä virkkeitä ei kuulu tulkita kontekstista irrallaan. (Naskali 1992: 2.)

Päivi Naskalin (1992) mukaan pyrittäessä eroon lakitekstien pitkistä virkkeistä, ”on samalla saatettu lisätä lukijan vaivoja”. Lakiteksti, ja sen mukana muu julkishallinnon kieli, on syntaksiltaan kehittynyt synteettiseen suuntaan ja virkkeet sisältävät usein pitkiä vasemmalle suuntautuvia lausekkeitä.

Konjunktioita viranomaisteksteissä esiintyy kuitenkin suunnilleen yhtä taajaan kuin yleiskielessä, mutta niin sanottu leksikaalinen tiheys on usein yleiskielen tekstejä suurempi. Leksikaalisella tiheydellä tarkoitetaan suhdelukua, joka ilmaisee sisältösanojen osuuden kaikista sanoista. Suhdeluvulla voidaan vertailla eri tekstilajien informaation tiiviyyttä. Menetelmä liittyy läheisesti SF-teorian tekstianalyysiin ja sen on kehittänyt M.A.K. Halliday. Arkipuheessa leksikaalinen tiheys on pieni, mutta esimerkiksi viranomaisteksteissä suuri. Tässä tutkielmassa ei ole käytetty metodina leksikaalista suhdelukuvertailua, koska kyseisen tekstilajin, siis viranomaisten kirjoittamien tekstejen, sisällä erot lienevät minimaaliset. Tässä tapauksessa myöskään suhdelukujen vertailu yleiskieliseen tekstiin ei tuottaisi tutkielmalle mitään lisäarvoa.

Tavallisimmat sivulausetyypit viranomaisten teksteissä ovat relatiivilauseet sekä *että*-alkuiset sivulauseet. Näitä lausetyyppejä esiintyy tiheään, koska niitä käytetään enimmäkseen määrittelyyn, tavoitteiden ilmaisuun ja referointiin, jotka juuri ovat viranomaistekstien keskeisiä sisältöjä. (Heikkinen ym. 2000: 48). Viranomaistekstille on tyypillistä, että se ei sisällä vain yhtä tai kahta sivulausetta virkettä kohden, vaan mahdollisesti jopa useampia. Myös päälauseita saattaa kussakin virkkeessä olla lukuisia. Pitkät, monimutkaiset ja usein jopa sekavat rinnastus- ja alistussuhteet hämärtävät asioiden oikeaa rinnastamista ja vaikeuttavat tekstin ymmärtämistä.

Viranomaisteksteille on myös tyypillistä lauseiden katkaisu toisilla lauseilla: niin sanottuja kiilalauseita esiintyy teksteissä varsin usein, vaikka niiden käyttö ei olisi lainkaan perusteltua. Tämäkin on yksi suuri ymmärrettävyyteen vaikuttava tekijä, sillä lauseen alun ja lopun erottaminen toisistaan vaikeuttaa huomattavasti tekstin hahmottamista. Näin tehden tärkein asia saattaa ilmetä vasta sivulauseessa päälauseen sijaan, ja silloin on mahdollista, että se jää täysin huomiotta. (Naskali 1992:

27.) Kiilalauseista pääsee usein eroon hyvinkin helposti joko aloittamalla tai lopettamalla virke sivulauseella, jossa kerrotaan kiilalauseen sisältämä informaatio.

5 ANALYYSI

5.1 Analyysin taustaksi

Tässä luvussa esittelen aineistoni asiakirjoista lähiluvussa esiinnousseita ymmärtämistä vaikeuttavia tekstin piirteitä ja rakenteita. Tiettyä kielenpiirrettä tai rakennetta ja sen ongelmallisuutta kuvatessa olen maininnut myös tietoa sen esiintymistiheydestä tai toistuvuudesta. Analyysissa ei kuitenkaan ole keskitytty vain poikkeuksellisiin muotoihin, sillä piirteiden toistuminen, vaikkei edes huomattavissa määrin, saattaa olla olennaista. Pelkästään esiintymistaajuus ei sinänsä ole kiinnostava, koska toistuvat ilmiöt eivät ole sen kiinnostavampia kuin harvoin toistuvat. Esiintymisen ohella on ollut yhtä tärkeää kiinnittää huomiota myös esiintymättömyyteen. En esittele tässä tutkielmassa mitään eksakteja lukuja ilmiöiden toistuvuudesta, vaan tulosten esittelyssä käytän välillä sellaisia kvantifioivia ilmauksia kuin ”usein” tai ”yleensä”. Ne eivät siis perustu tarkkoihin laskelmiin, vaan osoittavat ainoastaan sen, että havainto on pikemminkin toistuva kuin poikkeuksellinen.

Jokaisesta aineistosta poimimastani tekstin ymmärrettävyyteen vaikuttavasta piirteestä olen esittänyt esimerkkejä, joista erittelen ongelmakohdat ja esitän parannusehdotuksia, joilla tekstiä voidaan muuttaa lukijaystävällisemmäksi. Esimerkit on ryhmitelty kolmen pääotsakkeen alle teemoitain, joita ovat lauseen laajuiset korjaukset, rakenteiden ja näkökulman vaikutus ymmärrettävyyteen sekä konkreettisuuden tuominen tekstiin. Teemat perustuvat osaltaan Kankaanpään ym. (2012: 403) säädöstekstien valmistelua seuraavassa hankkeessa käytettämiin luokitteluihin (ks. luku 1.4). Poimimani esimerkit olen erottanut muusta tekstistä sisennyksin ja fonttikokoa ja riviväliä pienentämällä. Sisennetyt esimerkkikohdat olen numeroinut juoksevin numeroin ja jokaisen esimerkin perään olen maininnut asiakirjan diaarinumeron sekä sivunumeron, josta tekstikohta löytyy. Pidemmistä lainauksista käsiteltävä kohta on lihavoitu, jotta huomion kohdistaminen oikeaan ongelmaan kussakin yhteydessä helpottuu. Korjausehdotukset on esimerkkien tapaan sisennetty ja kirjoitettu pienemmällä fontilla ja rivivälillä, mutta niiden numerointia en ole katsonut tarpeelliseksi kuin yhdessä kohdassa luvussa 5.3.1, jossa esimerkkejä ja niiden korjauksia on allekkain kymmenkunta.

5.2 Lauseen laajuiset korjaukset

5.2.1 Lausetta laajempi temaattinen seikka

Virkkeiden hierarkia muodostuu teksteihin tietyntyyppisistä lauseista, jotka toteuttavat kulloinkin kyseessä olevaa tekstilajia. Tekstiä toteuttavat, eli sen luovat, lauseet. Hierarkia on sekä virkkeiden sisäistä että virkkeiden välistä. Virkkeiden suhde vaikuttaa siihen, voidaanko esimerkiksi niiden paikka tekstissä muuttaa. Virkkeiden sisältöjen tulee olla teemoiltaan ristiriidattomia, ellei juuri vastakainasettelu ole sitä, mitä erikseen tavoitellaan.

Seuraavassa kappaleessa esiintyy tahatonta ristiriitaisuutta, joka vaikeuttaa tekstin yksitulkintaisuutta. Kappaleessa on korostettu asiakkaan vastuuta ajantasaisen yhteystietojen huolehtimisesta vastaanottokeskukselle, mutta viimeisellä lauseella tätä vastuuta kuitenkin siirretään asiakkaalta pois käskettäessä asiakastapaamisissa aina tiedustella asiakkaan yhteystietoja. Virkkeissä on huomattava määrä turhaa toistoa ja lisäksi virkkeiden keskeisimmät teemat ovat keskenään ristiriidassa.

1) Alkuinformaatiotilaisuuksissa, muissa asiakastapaamisissa ja yksityismajoitukseen muuttavan asiakkaan asuolosuhteiden selvitystilanteessa asiakkaalle korostetaan, että hänen on annettava vastaanottokeskukselle ajantasaiset yhteystietonsa (puhelinnumero, sähköposti) aina, kun niihin tulee muutoksia. Asiakas vastaa siitä että vastaanottokeskuksella on aina hänen ajantasaiset yhteystietonsa. Asiakastapaamisissa on myös hyvä säännöllisesti ja rutiinomaisesti tarkistaa asiakkaalta hänen yhteystietonsa. (MIGDno/2013/205: 5.)

Virkkeiden yhdistäminen yhdeksi virkkeeksi vähentää toiston tarvetta ja näin tärkein viranomaisen toimintaa ohjaava toimenpide-ehdotus voidaan sijoittaa ensimmäisen lauseen alkuun. Alisteisella sivulauseella puolestaan voidaan esimerkin viimeisen virkkeen ristiriitaisuus muuttaa lisäykseksi, joka ei kumoa aiemmin korostetun asiakkaan vastuun painoarvoa.

Asiakkaalle korostetaan alkuinformaatiotilaisuuksissa ja muissa asiakastapaamisissa, että asiakas on itse vastuussa siitä, että vastaanottokeskuksella on aina hänen ajantasaiset yhteystietonsa (puhelinnumero, sähköposti), vaikka asiakastapaamisissa asiakkaan yhteystiedot voidaankin rutiinomaisesti tarkistaa.

Seuraavaan virkkeeseen on saatu ahdettua niin monta ajatusta, että niiden kaikkien huomaaminen siitä ensilukemalla on mahdotonta. Lauseiden alistus- ja rinnastussuhteet ovat menneet hitusen sekaisin, joten virkkeestä on vaikea nähdä vain se yksi tulkinta, jota sen kirjoittaja on virkettä laatiesaan tarkoittanut.

2) Jos vastaanottokeskus kaipailee yleistä konsultointiapua hyviin ja sopiviin menettelytapoihin sekä niissä tapauksissa joissa hyväksikäyttö näyttää todennäköiseltä ja jos asiakas antaa siihen suostumuksensa, on otettava yhteyttä ihmiskaupan uhrien auttamisesta vastaavaan Joutsenon vastaanottokeskukseen. (MIGDno/2013/205: 7.)

Päällimmäiseksi lukijalle jäänee mieleen vain se, että Joutsenon vastaanottokeskus vastaa ihmiskaupan uhrien auttamisesta, ja muut virkkeen lauseet jäävät huomiotta, koska sekä niiden paikka

että muoto virkkeessä ovat epäonnistuneet. Virkkeen ideoista voidaan johtaa ainakin seuraavat lauseet tiivistämään sen ydinajatuksia:

- 1) Joutsenon vastaanottokeskus vastaa ihmiskaupan uhrien auttamisesta.
- 2) Joutsenon vastaanottokeskus osaa antaa vinkkejä ja konsultointiapua sopivista menettelytavoista.
- 3) Hyväksikäyttöä havaittaessa tai sitä epäiltäessä on otettava yhteyttä Joutsenoon.
- 4) Vastaanottokeskukseen on otettava yhteyttä asiakkaan niin salliessa.

Kaikki yllä mainitut asiat olen esittänyt kahdessa seuraavassa virkkeessä siten, etteivät ne jätä lukijalle tulkinnanvaraa.

Joutsenon vastaanottokeskus vastaa ihmiskaupan uhrien auttamisesta, ja se antaa muille vastaanottokeskuksille neuvoja sopivista menettelytavoista hyväksikäyttötapausta epäiltäessä. Asiakkaan salliessa tulee vastaanottokeskuksen aina ollessa yhteydessä Joutsenon vastaanottokeskukseen.

5.2.2 Sanajärjestys

Suomen kielen suorassa sanajärjestyksessä lause alkaa subjektilla, jota seuraa predikaatti ja objekti. Turhaa käänteistä sanajärjestystä tulee välttää, sillä se saattaa vaikeuttaa tekstin ymmärtämistä. Virranomaistekstien sisältämät lukuisat passiivilauseet puolestaan usein piilottavat virkkeen ydinasian aivan lauseen loppuun. Tekijää häivyttäessä lauseesta on kuitenkin hyvä yrittää löytää virkkeen avainasia ja sijoittaa se mahdollisuuksien mukaan lauseen alkuun, jolloin virkkeen kokonaisuuden ymmärtäminen helpottuu. Seuraava passiivimuotoinen esimerkki alkaa sisäpaikallissijaisella ilmauksella, vaikka informaation kärki sijaitsee ehdottomasti virkkeen kolmessa viimeisessä sanassa.

- 3) Perhesidehakemuksissa voi kuitenkin tapauskohtaisesti tulla kyseeseen **asianosaisen tiedonsaantioikeuden rajoittaminen**. (MIGDno/2014/189: 9.)

Asianosaisen tiedonsaantioikeuden rajoittaminen voi tulla tapauskohtaisesti kyseeseen perhesidehakemuksissa.

Seuraavassa virkkeessä on käytetty refleksiivipronominia *itse* sellaisessa paikassa, että se aiheuttaa virkkeeseen useampia tulkintamahdollisuuksia.

- 4) Yleisesti asiakkaita on hyvä kannustaa oma-aloitteisesti ottamaan yhteyttä vastaanottokeskukseen **itse** havaitsemistaan ongelmista. (MIGDno/2013/205: 5.)

Nimenomaan refleksiivipronominin paikka tekee virkkeestä monitulkintaisen: tarkoitetaanko vain asiakkaan oma-aloitteisuutta yhteydenottoon vai onko tarkoitus korostaa asiakkaan omaa aktiivisuutta myös ongelmien havaitsemisessa. Jälkimmäisessä tapauksessa virkkeen voisi järjestää esimerkiksi seuraavalla tavalla monitulkintaisuuden häivyttämiseksi:

Asiakkaita on hyvä kannustaa ottamaan oma-aloitteisesti yhteyttä vastaanottokeskukseen, mikäli he itse havaitsevat ongelmia (asumisessaan yksityismajoituksessa).

Alkuperäisen kappaleen koko konteksti huomioiden lauseen tarkoitus on ymmärrettävissä, koska silloin lukija tietää, että kyseessä on yksityismajoitusasiakas, jonka omaa aktiivisuutta halutaan korostaa, mutta tämä tieto on upotettu tekstin sisään niin, että sen mainitseminen kyseisessä virkkeessä on kannattavaa.

5.2.3 Pitkän virkkeen jakaminen

Viranomaiskielelle on tyypillistä pitkät virkkeet. Niitä tulisi kuitenkin välttää, sillä pitkä virke saattaa helposti vaikeuttaa tekstin ymmärtämistä. Lisäksi pitkissä virkkeissä esimerkiksi rinnastus- ja alistussuhteet saattavat mennä kirjoittajaltakin helposti sekaisin, jolloin virkkeen sisältämä ajatus menettää voimansa. Virkkeestä saa usein lyhemmän kiinnittämällä huomiota aloittavaan sanaan: poistamalla virkkeen alusta konjunktion tai muodostamalla virkkeen ensimmäisestä lauseesta ihan oman virkkeensä, jossa vallitseva asia ikään kuin todetaan. Asiantilaa kuvaavaan virkkeeseen voidaan sitten liittää seuraava virke aloittamalla se esimerkiksi ilmaisulla *näin ollen* tai *siten*.

5) Toimeentuloedellytyksen ajatuksena on työhön, yritystoimintaan, varallisuuteen tai muuhun sellaiseen seikkaan perustuva toimeentulo, joka yleensä riittää tavanomaiseen elämään Suomessa ilman, että henkilön tarvitsee turvautua toimeentulotuesta annetusta laissa (1412/1997) säädettyyn toimeentulotukeen tai vastaavaan muuhun toimeentuloa turvaavaan etuuteen. (MIGDno/2013/1032: 17.)

Edellinen virke on sellaisenaan melko pitkä, vaikka siinä pyritäänkin kiteyttämään toimeentuloedellytyksen ydinajatus. Lainkohtien ilmeisellä siteeraamisella "tai muuhun sellaiseen seikkaan", "tai vastaavaan muuhun toimeentuloa turvaavaan etuuteen" pyritään toimeentulon käsitteeseen sisällyttämään kaikki mahdolliset ja mahdottomat ansiotulot ja -työt. Tällä tavalla virkkeestä kuitenkin tulee pitkä ja monipolvinen: jakamalla se kahteen osaan ja muuttamalla informaatorakennetta saadaan toimeentuloedellytyksen ajatus kirkastettua.

Toimeentuloedellytyksen täytyttyä henkilön toimeentulo riittää tavanomaiseen elämään Suomessa ilman toimeentulotukeen tai muuhun toimeentuloa turvaavaan etuuteen turvautumista (laki toimeentulotuesta 1412/1997). Henkilön toimeentulo voi perustua työhön, yritystoimintaan, varallisuuteen tai muuhun sellaiseen seikkaan, jolla tavanomaisen elämän kustannukset katetaan.

Seuraava virke sisältää myös monta lausetta, monta asiaa, mutta kuitenkin vain yhden toimintaohjeen, joka löytyy virkkeen loppupäästä. Alkuosassa esiintyvät raskaat määriteketjut tekevät virkkeestä niin pitkän, että toimintaohje peittyy niiden alle.

6) Mikäli hakija on rekisteröity muilla tiedoilla toisessa vastuunmäärittämisasetusta soveltavassa valtiossa ennen Suomeen saapumistaan eikä hakija ole pystynyt esittämään luotettavaa asiakirjaselvitystä tai muuta selvitystä Suomessa esittämiensä henkilötietojen tueksi, **merkitään hakijan käytössä olevaksi henkilöllisydeksi** (nimi,

syntymäaika, syntymäpaikka ja kansalaisuus) **toisesta jäsenvaltiosta saatu tieto**, jonka nojalla häntä pidetään em. henkilönä. (MIGDno/2014/174:11.)

Muuttamalla sivulauseiden paikkaa saadaan varsinaisen toimintaohjeen paikka virkkeessä edemmäs, jolloin sen sisältämä informaatio välittyy lukijalle paremmin ja, jolloin lauseen funktio, eli toimintaan ohjaaminen, toteutuu todennäköisemmin ja tehokkaammin.

Jos hakija on ennen Suomeen saapumistaan rekisteröity muilla henkilötiedoilla toisessa vastuunmäärittämisasetusta soveltavassa valtiossa, tulee hakijan henkilöllisyydeksi merkitä tästä toisesta (EU:n) jäsenvaltiosta saatu tieto vastoin henkilön itsensä esittämien henkilötietojen sijasta, mikäli hakijalla ei ole esittää luotettavaa asiakirjaselvitystä ilmoittamiensa henkilötietojen tueksi.

Virkkeet ovat usein selkeämpiä, jos virkkeen keskelle ei ole tehty niin sanottua kiilalauseetta, eli alisteista sivulauseetta. Kiilalauseen voi useimmiten poistaa joko aloittamalla tai päättämällä virkkeen sivulauseella. Alla on esimerkki lukemisen ymmärtämistä vaikeuttavasta kiilalauseen käytöstä. Esimerkissä kiilalauseen käyttö on täysin perusteetonta ja se on mahdollista muuttaa sujuvampaan muotoon jopa ilman erillistä sivulauseetta.

7) Ulkomaalaislain nojalla tapahtuvassa päätöksenteossa, **joka koskee kahdeksatoista vuotta nuorempaa lasta**, on erityistä huomiota kiinnitettävä lapsen etuun sekä hänen kehitykseensä ja terveyteensä liittyviin seikkoihin. (MIGDno/2014/174: 15.)

Alle kahdeksantoistavuotiasta lasta koskevassa ulkomaalaislain nojalla tapahtuvassa päätöksenteossa on erityistä huomiota kiinnitettävä lapsen etuun sekä hänen kehitykseensä ja terveyteensä liittyviin seikkoihin.

Seuraavan esimerkkivirkkeen keskellä olevan kiilalauseen voi poistaa, jos virke päätetään kiilalauseen asian sisältävällä sivulauseella.

8) Määräajan kulumisen keskeytyessä hakijan suullisen kuulemisen tarpeen takia tilanteessa, **jossa esitetyt tiedot tai asiakirjat eivät ole riittäviä asian ratkaisemiseksi**, kuuleminen tulee järjestää kohtuullisessa ajassa. (MIGDno/2014/155: 14.)

Määräajan kulumisen keskeytyessä hakijan suullisen kuulemisen tarpeen takia, tulee kuuleminen järjestää kohtuullisessa ajassa, mikäli tilanne johtuu siitä, että esitetyt tiedot ja asiakirjat eivät ole riittäviä asian ratkaisemiseksi.

5.3 Rakenteiden ja näkökulman vaikutukset ymmärrettävyyteen

5.3.1 Adpositiot ja adverbialit

Viranomaisteksteille on tyypillistä, että geneeriset substantiivit saavat ympärilleen rajaavia ja täydentäviä attribuutteja. Tarkoitteen rajaamiseen käytetään teksteissä huomattavissa määrin postpositiorakennetta kuten *kannalta*, *osalta*, *taholla* ja *riippuen*. Näitä attribuutteja esiintyy viranomaisten kirjoittamissa teksteissä melko tiheään, koska niiden avulla jälkimmäiset rakenteet saadaan syntaktisesti helposti liitettyä aiemmin esitettyihin nominilausekkeisiin. Täytesanat ovat osa adverbi- ja adpositiolausekkeita, jotka toimivat substantiivin adverbialaaleina eli ilmaisevat esimerkiksi konkreettista tai

abstraktia paikkaa, ajankohtaa, välinettä, tapaa, tarkoitusta tai harvemmin syytä. Hallinnon teksteille myös syysuhteen ilmaiseminen adverbi- tai adpositiolausekkeella on melko tavallista. Adpositio- ja adverbilausekkeiden paikka lauseessa on tavallisimmin substantiivin jäljessä. (VISK: 587.)

Seuraavassa taulukossa näkyy sellaisten aineistossa esiintyneiden sanojen esiintymismäärät, jotka ovat tavanomaisesti osana sellaisia rakenteita, jotka vaikeuttavat tekstin ymmärtämistä. Suurin osa taulukon sanoista ilmaisee syysuhdetta, *osalta* ilmaisee tekijän tai tilanteen epämääräistämistä ja *taholta* ja *toimesta* puolestaan yksipersonaisen passiivin tekijää. (VISK: 689.)

Taulukko 1. Eräiden adpositioiden ja adverbiin esiintyminen aineistossa.

Sana	Esiintymismäärä yhteensä
Johtuen	4
Kannalta	31
Koskien	2
Muodossa	6
Osalta	70
Perusteella	291
Riippuen	3
Taholta	0
Toimesta	2
Yhteydessä	61

Syysuhdetta ilmaisevia abstraktiin käyttöön kivettyneitä adpositioita, kuten *riippuen* ja *johtuen* esiintyi aineistossa verrattain vähän ja niitä kannattaakin käyttää harkiten, koska erityisesti pidemmissä ilmauksissa koko lauseen merkitystä voi olla vaikea hahmottaa. *Perusteella*-ilmausta on puolestaan käytetty *johtuen*- ja *riippuen*-ilmaustenkin edestä. Lienee mahdoton sanoa yksiselitteistä syytä sille, miksi kyseistä ilmausta on keskiarvillisesta miltei 1,5 kertaa aineiston jokaisella sivulla. Tosin vaihtelu asiakirjasta toiseen on myös huomattavaa: yksi asiakirja sisältää vain yhden *perusteella*-osuman ja yksi asiakirja 72 osumaa. Asiakirjojen sivumäärään suhteutettuna suurin esiintymistaajuus sivua kohden on 2 ja pienin vain 0,08 kertaa. Tästä voidaan todeta, että mitä ilmeisimmin toiset tekstien laatijat suosivat ilmausta toisia enemmän. *Perusteella*-ilmausta käytetään tavanomaisesti seuraavanlaista muotoa jäljittelevässä merkityksessä: *humanitaarisen suojelun perusteella oleskeluluvan saaneen* eli kun puhutaan virastoon jätetyn hakemuksen perustelusta.

Tavallisesti hallintoa ja politiikkaa käsittelevissä teksteissä käytetään adverbialaaleja, jotka ilmaisevat yksipersonaisen passiivin tekijän, joka puuttuu kyseisestä lauseesta. Keskeisiä ovat muun muassa sanan *toimesta* tai *taholta* sisältävät lausekkeet. Tällaisen agenttiadverbialain sisältävä lause vastaa usein tarkalleen sellaista, jossa vastaava ilmaus on aktiivilauseen subjektina. (VISK: 1327.) Aineistoni teksteissä sana *taholta* ei esiintynyt kuitenkaan lainkaan ja *toimestakin* vain kaksi kertaa.

Tämän tekijää ilmaisevan piirteen puuttuminen miltei tyystin aineistosta saattaa johtua aineistoni tekstien funktiosta: lainsoveltamisohjeet ovat tekemiseen ohjaavia tekstejä, jolloin ne sisältävät hallinnon teksteille poikkeuksellisen määrän aktiivilauseita, joissa lukijaa suoraan kehoitetaan toimimaan tietyllä tavalla.

Alla olen vielä esitellyt taulukossa esiintyneiden sanojen konteksteja (a) ja muutosehdotuksia niille (b). Osassa esimerkkien korjauksista on käytetty paikallissijoja, osassa sivulauseita ja osassa on jouduttu muuttamaan koko virkkeen rakennetta.

9a) Tässä kohdassa tarkoitetun instanssin perustellusta pyynnöstä ja hyväksyttävästä tietotarpeesta **johtuen** tietoja voidaan antaa rajoitetusti hakemuksen käsittelystä -. (MIGDno/2014/189: 9.)

9b) Tässä kohdassa tarkoitetun instanssin esitettyä perusteltu pyyntö ja hyväksyttävä tietotarve, voidaan tietoja hakemuksen käsittelystä antaa rajoitetusti -.

10a) Asia tutkitaan ensin pakolaisaseman myöntämisen edellytysten **kannalta**. (MIGDno/2013/700: 5.)

10b) Asiaa tutkittaessa ensin keskitytään pakolaisaseman myöntämisen edellytyksiin.

11a) - mahdolliset muiden valtioiden päätökset **koskien** vastuussa olevaa valtiota -. (MIGDno/2014/174: 14.)

11b) - mahdolliset muiden valtioiden päätökset, jotka koskevat vastuussa olevaa valtiota -.

12a) - ryhtyä selvittämään asiaa tarkemmin iänmäärittäytystin **muodossa**. (MIGDno/2014/174: 17.)

12b) - ryhtyä selvittämään asiaa tarkemmin iänmäärittäytystestillä

13a) Opiskelijoiden **osalta** opintojen ohella tehtävää osa-aikatyötä on kuitenkin määrällisesti rajoitettu. (MIGDno/2014/155: 22.)

13b) Opiskelijoiden opintojen ohella tekemää osa-aikatyötä on kuitenkin määrällisesti rajoitettu.

14a) Tapauskohtauksen harkinnan **perusteella** toimeentuloedellytyksestä poikkeaminen voi olla perusteltua -. (MIGDno/2013/1032: 12.)

14b) Tapauskohtainen harkinta voi olla perusteltu syy poiketa toimeentuloedellytyksestä -.

15a) - säännöksen painoarvo voi olla erilainen **riippuen** siitä -. (MIGDno/2014/155: 15.)

15b) - säännöksen painoarvo riippuu siitä -.

16a) Toimeentulon on oltava turvattu nimenomaan hakijan **toimesta**. (MIGDno/2013/1032: 15.)

16b) Toimeentulon turvaajan tulee olla nimenomaan hakija.

17a) Toimeentulon edellytykset on tutkittava erikseen kunkin oleskelulupahakemuksen **yhteydessä**. (MIGDno/2013/1032: 18.)

17b) Toimeentulon edellytykset tutkitaan jokaisessa oleskelulupahakemusprosessissa erikseen.

5.3.2 Tiedon esittämispaikka ja toisto

Aiemmin olen jo esittänyt sen, kuinka lauseen sijainti virkkeessä sekä tiedon sijainti lauseessa vaikuttavat virkkeen ymmärrettävyyteen ja informaation perille kulkeutumiseen lukijalle sillä tavoin kuin kirjoittaja on sen tarkoittanut. Seuraavaksi kiinnitän huomiota tiedon esittämispaikan muuttamisella ja turhan tiedon poistamisella tehtävään tekstin selkeyttämiseen.

Ensimmäinen esimerkki muuttuu huomattavasti ymmärrettävämmäksi, kun osa virkettä poistetaan kokonaan. Yksityismajoitusasiakkaalle kuuluvien vastaanottopalveluiden listassa on eräässä

kohdassa melko ontuva relatiivilause, joka vaikeuttaa kyseisen kohdan yksiselitteistä ymmärtämistä. Virkkeen mukaan tulkkipalvelut järjestää se vastaanottokeskus, joka tulkin tilaa, eikä siis esimerkiksi se vastaanottokeskus, jonka asiakkaana yksityismajoitusasiakas on, vaikka tavallisimmin kyseessä on sama vastaanottokeskus.

18) Asiakkaan tarvitsemat tulkki- ja käännöspalvelut järjestää vastaanottokeskus, joka huolehtii myös tulkin tilaamisesta. (MigDno/2013/205: 6.)

Virkkeen tarkoitus on kuitenkin sanoa vain, että asiakkaan ei tarvitse itse tilata tulkkia, vaan se tehdään hänen puolestaan. Tämä puolestaan käy ilmi jo pelkästään virkkeen ensimmäisestä lauseesta.

Seuraavassa lyhyessä esimerkkipirkkeessä on turhaan toistettu sana *ongelmat*: niihin viittaminen pronomiinilla antaa mahdollisuuden tehdä lauseen lopun rinnastuksesta samanmuotoisen alun kanssa.

19) Asiakasta on myös hyvä informoida ongelmista ja mahdollisista ratkaisuksista ongelmiin. (MIGDno/2013/205: 5.)

Asiakasta on myös hyvä informoida ongelmista ja niiden mahdollisista ratkaisuksista.

Aineistoni asiakirjoissa toistoa esiintyy välillä todella huomattavia määriä. Esimerkiksi inkerinsuomalaisen paluumuuttoprosessia kuvaavassa asiakirjassa (MIGDno/2011/290) on kahteen kertaan kuvattu vaadittavan kielitaidon vaatimukset. Teksti on kappaleen mittainen ja se on toistettu sanastaunaan sekä *Kielitutkinnon suorittaminen* -otsikon alla että *Jatkolupa*-otsikon alla olevassa kappaleessa. Tällaisessa tapauksessa esimerkiksi viittaus edellä olevaan kappaleeseen riittäisi aivan varmasti kertomaan saman informaation. Vaihtoehtoisesti ohjeen rakennetta voisi muuttaa sillä tavalla, että yhtenäisten kielitaitovaatimusten kertominen kertaalleen riittäisi.

5.3.3 Näkökulman vaikutus

Päätöksiä tehtäessä on tärkeää, ettei myönteisissä päätöksissä ole kielteistä latausta. Tämä tarkoittaa, että sanavalintoja on hyvä miettiä jo ohjetekstejä laatiessa, koska ohjeen tekstit ja sanamuodot siirtyvät helposti suoraan päätösteksteihin. Ohjeteksteissäkin suositaan siis neutraaleita ilmaisuja, jotka eivät aiheuta tulkintaongelmia. Alla on kaksi aineistosta poimittua esimerkkiä, joissa on havaittavissa lievä negatiivinen oletusarvo. Käytettyjä sanoja ei lähtökohtaisesti voi leimata negatiivisväritteisiksi, sillä konteksti sekä tapa, jolla niitä käytetään lauseyhteydessä vaikuttavat tulkinnan muodostumiseen. Seuraavissa esimerkeissä juuri *olettaa*-verbin käyttötapa vaikuttaa tekstin sävyn tulkintaan: ensimmäisen esimerkin sävyä saadaan neutraalimmaksi käyttämällä *olettaa*-verbiä ja toisen esimerkin sävy neutraalistuu olettamuksen poistamisella.

20) - hakija on poistunut tai hänen **katsotaan todennäköisesti** poistuneen Suomesta -. (MIGDno/2014/174: 15.)
- mikäli hakija on, tai on syytä olettaa että hän on, poistunut Suomesta -.

21) Jos yksityismajoitukseen liittyy ongelmia tai **on olettavaa**, että ongelmia tulee muodostumaan -. (MIGDno/2013/205: 5.)

Jos yksityismajoitukseen liittyy ongelmia tai on mahdollista, että niitä syntyy -.

5.4 Konkreettisuuden lisääminen tekstiin

5.4.1 Turhien nominaalistsuuden poistaminen

Viranomaisteksteille tyypillisessä substantiivituylissä kieli ja tekstit muuttuvat käsitteellisiksi ja tätä myöten väljämerkityksiksi. Substantiivit valtaavat lauseen ytimessä tavallisesti sijaitsevalta verbiltä alaa ja alkavat ilmaista toimintoja. Tällöin verbit jäävät substantiivien varjoon ja niistä tulee valjuja ja merkitykseltään tyhjiä. Tyypillisiä suhdetta kuvaavia, niin sanottuja tyhjiä verbejä, ovat esimerkiksi *suorittaa, toteuttaa, tapahtua, muodostua, olla, aiheuttaa, tehdä*. Tässä luvussa pääosassa ovat substantiivit ja suhdeverbeistä kerrotaan lisää seuraavassa luvussa.

Substantiivisuuden erityisenä tuntomerkkinä voidaan pitää verbeihin perustuvien *-minen-* päätteisten substantiivien runsautta. Alla olevissa esimerkeissä verbit ja verbilausekkeet ovat muuttuneet *-minen-* päätteisiksi substantiiveiksi. Niistä päästään eroon kajoamalla virkkeiden verbeihin:

22) Osoitteen **ilmoittaminen** ja vuokrasopimuksen tai selvityksen **esittäminen** ovat edellytyksenä muiden vastaanottopalvelujen saamiselle. (MIGDno/2013/205: 4.)

Muiden vastaanottopalvelujen saaminen edellyttää osoitteen ilmoittamista ja vuokrasopimuksen tai selvityksen esittämistä.

23) Väärien tietojen **antaminen** perhesuhteista voi johtaa siihen, että perheenjäsenen hakemus hylätään tulevaisuudessa. (MIGDno/2013/700: 7.)

Perheenjäsenen hakemus voidaan tulevaisuudessa hylätä, mikäli perhesuhteista on aiemmin annettu väärää tietoa.

Aineiston asiakirjoissa esiintyy runsaasti pitkiä määriteketjuja, joihin on aivan perusteetta liisätty useita määritteitä. Kirjoittaja on saattanut ajatella, että täsmentävillä ja rajaavilla määritteillä hän tekee ilmauksesta yksitulkintaisen, mutta todellisuudessa nämä raskaat määriteketjut peittävät alleen virkkeen tärkeimmät ajatukset vaikeuttaen lukijan ymmärtämistä.

24) Yhteiskunta ei vastaisi ulkomaalaisen **oleskelusta aiheutuvista kustannuksista**. (MIGDno/2013/1032: 16.)

Yhteiskunta ei vastaisi ulkomaalaisen oleskelun kustannuksista.

25) TE-toimiston työntekijän oleskelulupa-asiassa tekemää osapäätöstä koskevat tietopyynnöt ohjataan-. (MIG-Dno/2014/189: 9.)

Tietopyynnöt, jotka koskevat TE-toimiston työntekijän tekemää oleskeluluvan osapäätöstä, ohjataan -.

5.4.2 Suhdeverbit

Kuten aiemmin tässä tutkielmassa on mainittu, suhdeverbit ovat seurausta substantiivien yltiöpäisestä käytöstä. Suhdeverbeiksi voidaan lukea muun muassa *aiheuttaa, edellyttää, edistää, estää, johtaa, johtua, merkitä, pakottaa, tehdä, riippua* ja *vaatia*. Näiden verbien sijasta on usein parempi suosia esimerkiksi kokonaisia lauseita, konjunktioita tai konkreettisia verbejä. Alle olen koonnut aineistosta poimimiani esimerkkejä suhdeverbeistä ja niiden käytöstä. Esimerkin perässä on esitetty sille konkreettisempi verbi vastineeksi. Verbilistan perässä on vielä kokonainen virke, jossa suhdeverbin poistolla on virkkeestä tehty ymmärrettävämpi.

Taulukko 2. Ns. tyhjien verbien poistaminen tekstistä

Esimerkki	Korjausehdotus
Maahanmuuttovirasto suorittaa harkinnan	Maahanmuuttovirasto harkitsee
tiedon tulee pitää sisällään	tiedon tulee sisältää
tiedon antaminen tapahtuu	tieto annetaan
olosuhteissa maassa ei ole tapahtunut huonontumista	olosuhteet maassa eivät ole huonontuneet

Poistamalla *johtaa*-verbi kokonaan ja muuttamalla virkkeen rakennetta lisäämällä sen alkuun alisteinen sivulause, saadaan virkkeestä ymmärrettävämpi ja selkeästi konkreettisempi.

26) Viranomaisen neuvontavelvollisuus ja salassapitovelvollisuus voivat **johtaa** siihen, että neuvontatilanteessa puhutaan asian käsittelystä yleisellä tasolla ilman yhteyttä tietyn henkilön hakemukseen.

Koska viranomaisella on neuvontavelvollisuus ja salassapitovelvollisuus, voidaan neuvontatilanteessa joutua puhumaan asian käsittelystä yleisellä tasolla ilman yhteyttä tietyn henkilön hakemukseen.

5.4.3 Ilmauksen konkretisointi ja määritteiden käyttö

Viranomaisten laatimat tekstit sisältävät paljon sellaisia termejä, fraaseja, käsitteitä ja ilmaisuja, jotka tuntuvat lukijasta vaikeaselkoiselta erikoiskieleltä. Asiantuntijalle kirjoitettu teksti toki saakin sisältää asiantuntijasanastoa, mutta termien käyttö ainoastaan kirjoittajan erinomaisuuden korostamistarcoituksessa on tietenkin turhaa. Asiantuntijatekstissäkin epäselvien, epämääräisten, monitulkintais-ten ja vaikeiden termien yhteyteen on hyvä lisätä termiä selittävää tietoa. Ohjeteksteissä kuitenkin selvät lakikieliset ilmaukset on hyvä muuttaa yleiskielisiksi.

Viranomaisteksteissä esiintyy tavallisesti paljon abstrakteja ilmauksia, joita ympäröivät selittävät tekstit, eli useimmiten alisteiset sivulauseet. Tällaisia sanoja tutkielmani aineistossa ovat esimerkiksi *tapa* ja *tilanne*, jotka sopivat kaikkiin aineiston substansseihin, kun niiden perään lisää esimerkiksi selittävän relatiivilauseen alla olevien esimerkkien tapaan:

27) - ellei kyseessä ole **tilanne**, jossa vanhempien kohdalla on samanaikaisesti vireillä oleskelulupien peruuttamis- ja /tai maastapoistamismenettely. (MIGDno 2013/1032/12.)

28) - jos hän jatkaa asumistaan **tavalla**, joka ei täyty yksityisasumiselle asetettuja kriteerejä. (MIGDno2013/205: 7.)

Seuraavassa esimerkissä on käytetty lakiteksteistä ja filosofisista teoksista tuttua termiä *asiantila*, jolla tarkoitetaan sitä, mikä tekee väittämän todeksi tai epätodeksi. Lainsoveltamisohjeissa käsitteellä kuitenkin tarkoitettaneen sitä vallitsevaa abstraktia tilannetta, jossa kyseessä olevat asiat juuri mainitulla hetkellä ovat. Sanan merkitys on siis erittäin abstraktinen ja kontekstista riippuvainen ja esimerkkilauseessa sen voi korvata yksinkertaisesti sanalla *asia*.

29) Selvitysten kautta asiantilasta saatavan varmuuden perusteella -. (MIGDno/2013/205: 10.)

Selvitysten kautta asiasta saatavan varmuuden perusteella -.

Esimerkissä 30 on useita ymmärrettävyyttä vaikeuttavia seikkoja: rinnastussuhteiden sekavuuden lisäksi virkkeessä käytetään sellaista pitkää ja epätarkkaa ilmausta kuin *asiakkuuden siirtämiseen liittyvät asiat ja käytännöt*.

30) Tällöin asiakkaalle on hyvä antaa informaatiota asioista, jotka hänen täytyy hoitaa ja varata aika vastaanottokeskukseen kuntaan muuttoon ja asiakkuuden siirtämiseen liittyvien asioiden ja käytäntöjen läpikäymistä varten. (MIGDno/2013/205: 9.)

Asiakkaalle on hyvä varata aika vastaanottokeskukseen, jotta häntä voidaan informoida käytännöistä, jotka kuntaan muutto ja asiakkuuden siirtyminen (uuteen kuntaan) aiheuttavat

Aineiston lainsoveltamisohjeissa esiintyi muutamia melko epämääräisiä termejä, joita on käytetty aineistossa jopa väärässä merkityksessä. Ihmiskaupasta puhuttaessa aineistossa on käytetty sellaisia termejä kuin *uhriutumisen* ja *uhriasema*. *Uhriutumisella* aineistossa tarkoitetaan ihmiskaupan uhriksi joutumista, mutta teoksessa *Naisiin kohdistuva väkivalta* Lehtonen ja Perttu (1999) käyttävät käsitettä uhriutumisen prosessista, jossa väkivallan aiheuttamia tunteita ei jostain syystä ole käsitelty. Uhriutumisen kuvaava prosessia, jota esimerkiksi väkivaltaa kokenut ihminen käy läpi henkisesti ja sosiaalisesti. Käsitteellä tarkoitetaan laajemmin johonkin asiaan tapahtumaan tai olosuhteisiin juuttumista siten, että siitä tulee elämänasenne. (Nousiainen & Perttu 2002: 60.) Uhriksi voi siis joutua kuka tahansa, mutta uhriutumisen kyse on omasta asenteesta. *Uhriasema*-termi taas on yhdyssana,

jonka perusosana on tyhjä *asema*-sana ja määriteosana sitä tarkentava *uhri*-sana. Myös tällä termillä tarkoitetaan ihmiskaupan uhriksi joutumista.

Käsitteiden määrittelemistä *Toimeentuloedellytyksen soveltaminen* -ohjeen mukaan kannattaisi soveltaa muihinkin ohjeisiin. Etukäteen annetut määritelmät tekevät käsitteet konkreettisimmiksi ja tällöin termien käyttö varsinaisessa ohjetekstissä helpottuu, sillä määritelmää ei tarvitse enää erikseen lisätä tekstin joukkoon.

Seuraavan esimerkkivirkkeen lopussa on todella pitkä määriteketju, josta on ensilukemalta todella vaikea löytää pääsanaa. Virkkeen ydinajatushan on se, että maatutkijat voivat eri tavoin auttaa esimerkiksi poliisia haarukoimaan hakijan syntymäaika, mikäli se ei ole hakijan itsensä tiedossa. Muuttamalla pitkän määriteketjun relatiivilauseeksi, saadaan siitä huomattavasti lukijaystävällisempi ja helpommin hahmotettava.

31) Turvapaikkatutkintaa suorittavat poliisit ja Rajavartiolaitoksen edustajat voivat saada tarvittaessa apua Maahanmuuttoviraston oikeus- ja maatietoyksikön maatutkijoilta **hakijan kulttuuriin ja maakohtaisiin seikkoihin kuuluvista mahdollisimman tarkan syntymäajan selvittämistä auttavista keinoista.** (MIGDno/2014/174:5.)

Turvapaikkatutkintaa suorittavat poliisit ja Rajavartiolaitoksen edustajat voivat saada tarvittaessa tietoa Maahanmuuttoviraston oikeus- ja maatietoyksikön maatutkijoilta hakijan kulttuuriin liittyvistä seikoista, joiden avulla hakijan syntymäaika voidaan mahdollisimman tarkasti määrittää.

5.4.5 Yhdyssanat

Ohjeteksteissä esiintyy runsaasti nominaalkuisia kaksiosaisia yhdyssanoja, jotka luokittelevat tarkoitteitaan. Yhdyssanoja käytetään eräänä rinnastuksen muotona, jossa jälkiosa ilmaisee perusosaa, jota alkuosa rajaa. Hallinnon teksteissä esiintyy usein yhdyssanoja, jotka loppuvat muun muassa sanoihin *ohjelma*, *periaate* ja *velvoite*, sillä uusia sanoja ja käsitteitä muodostetaan olemassa olevien mallien mukaan. Käsitteitä ja termejä muodostettaessa usein pyritään institutionaaliseen kategoriaan eli uusista yhdyssanoista tehdään saman hahmoisia vanhojen kanssa (Heikkinen ym. 2000: 57).

Aineistosta löytyi huomattava määrä edellä mainitun kaltaisia yhdyssanoja. Alle olen luokitellut aineistosta poimimiani sanoja niiden perusosan mukaan. Taulukosta voi huomata, kuinka useita yhdyssanoja on muodostettu vallitsevien käytäntöjen mukaisesti saman perusosan ympärille. Tämän lisäksi samat määriteosat, kuten esimerkiksi määriteosa *kehittämis-*, esiintyy eri perusosien kanssa.

Taulukko 3. Aineiston yhdyssanamuotit

Perusosa	järjestelmä	palvelu(t)	periaate	velvoite
Määrite- osat	auttamis-	asiointi-	palvelu-	neuvonta-
	kehittämis- oleskelulupa- paluumuutto-	hallinto- ja kehittämis- vastaanotto-	syntymämaa- tarkoitussidonnaisuus- yhdenvertaisuus-	yhteistyö-

Taulukosta 3 näkee myös, että viranomaisteksteille tyypillinen yhdyssanan osa *palvelu* esiintyy aineiston asiakirjoissa sekä määrite- että perusosana. *Palvelu*-sanaa käytetäänkin runsaasti muodostettaessa uusia yhdyssanoja vanhojen muottien mukaan: *palvelu*-sanana laajentunut käyttö on osaltaan vaikuttanut myös siihen, että miltei kaikkia viranomaispalveluja käyttäviä henkilöitä, palvelun laadusta riippumatta, nimitetään yhteisesti asiakkiksi.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Maahanmuuttoviraston lainsoveltamisohjeiden laadullisessa tutkimuksessa esiin nousi paljon sellaisia asioita, joita viranomaisten laatimilta teksteiltä sopikin odottaa aiempien tutkimusten valossa. Tekstit sisälsivät huomattavan määrän ymmärtämistä vaikeuttavia elementtejä, rakenteita ja kielenpiirteitä, mutteivat mitään, mitä ei pitkäjänteisellä kielityöllä voisi muuttaa parempaan, eli entistä selkeämpään, suuntaan.

Joitakin kielenpiirteitä teksteissä esiintyi odotettua vähemmän, mutta vastapainoksi tekstin seasta löytyi myös yllättäviä ymmärrettävyyteen vaikuttavia tekijöitä. Aineiston asiakirjojen funktio eli toimintaan ohjaaminen vaikutti todennäköisesti tuloksiin, sillä aineiston tekstit sisältävät poikkeuksellisen suuren määrän tekemiseen kehottavia lauseita, joissa yksinkertaisesti todetaan, mitä päätöksentekijän tulee kirjoittaa, kun hän esimerkiksi kirjaa asiaa rekisteriin.

Erilaisten kielenpiirteiden esiintymisen ohella tutkielmassa on jonkin verran kiinnitetty huomiota myös niiden esiintymättömyyteen. Tällaisena asiana voitaneen mainita esimerkiksi hyvinkin perinteisen virkakielimäisyyden, eli agenttiadverbiaalien *taholta* ja *toimesta*, puuttumisen aineistosta miltei kokonaan. Ohjeiden laatijat ovat ilmeisesti ottaneet onkeensa ja onnistuneet karsimaan passiivilauseiden agentit teksteistään minimiin.

Jonkin verran aineiston teksteissä on havaittavissa kirjoittajakohtaisia lapsuksia ja tyyliseikkoja: joku käyttää *perusteella*-ilmausta solkenaan ja joku toinen välttää sitä viimeiseen asti, vaikka tekstilaji miltei vaatii sen käyttöä viitattaessa lakipykäliin ja kansainvälisiin sopimuksiin.

Tutkielman alussa on lueteltu tutkielman tavoitteeksi vastata kysymyksiin millainen on Maahanmuuttoviraston lainsoveltamisohjeiden rakenne, millaisia kielellisiä valintoja ohjeiden kirjoittajat ovat tehneet ja millä keinoin näistä ohjeteksteistä saataisiin ymmärrettävämpiä. Ohjeet ovat rakenteeltaan kaikki melko samanlaisia. Kaikki aineistoon kuuluvat asiakirjat on nimetty ylätunnisteeseen otsikolla *ohje*. Ylätunnisteessa näkyy lisäksi päiväys, ohjeen sivunumero sekä asiakirjan diaarinumero. Etusivun yläosassa on väljästi aseteltuna ohjeen kohderyhmä, voimassaoloaika sekä säädösperusta. Tarpeen mukaan on myös mainittu, minkä asiakirjan ohjeen uusi ohje kumoo. Seuraavaksi on mainittu ohjeen sisällön varsinainen otsikko sekä lyhyehkö, 1–2 sivua pitkä, tiivistelmä ohjeen sisällöstä. Tiivistelmän jälkeen ohjeessa on sähköiset allekirjoitukset. Tämän jälkeen kaikkiin asiakirjoihin on laadittu ohjeen sisällysluettelo yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Myös ohjeiden sisällöt rakentuvat miltei kaikki samaa kaavaa noudattaen: aluksi kuvaillaan ohjetta motivoiut lainkohta ja sen jälkeen se puretaan osiin. Ohjeiden rakenne on kuvattu yksityiskohtaisesti luvussa 4.1.3.

Analyysiluvussa viisi on esitetty kattava, muttei täydellinen, lista aineiston tekstien piirteistä, jotka vaikuttavat niiden ymmärrettävyyteen. Ohjeiden laatijoita ovat tekstityössä ohjanneet ainakin alkuperäisen lakikielen rakenteet ja käytänteet sekä heidän oman koulutus- ja urataustansa muokkaamat tekstin laatimisen käytännöt, jotka esimerkiksi oikeustieteiden koulukunnissa elävät vahvoina. Analyysiluku esittelee myös lukuisia keinoja, joilla viranomaisen kirjoittamasta tekstistä saadaan ymmärrettävämpää. Tällaisia ovat esimerkiksi pitkän virkkeen jakaminen osiin, sanajärjestyksen muuttaminen sekä turhien nominaalituksien ja suhdeverbien välttäminen. Luvussa on esitetty myös perusteluja sille, miksi jotkut kielen rakenteet ja muodot ovat selkeämpiä ja helpompia ymmärtää kuin toiset.

Tutkielmassa käytetty aineisto sopi tutkielmaan erinomaisesti, sillä viranomaisen toiselle kirjoittamiin teksteihin ei juurikaan ole vastaavanlaisessa tekstintutkimuksessa kiinnitetty aiemmin huomiota. Aineiston tekstit kuitenkin edustavat sellaista tekstilajia, joka linkittyy lukuisiin aiempiin ja tuleviin teksteihin: lainsoveltamisohjeet ovat välietappi lakikirjojen teksteistä päätöskirjeiksi viraston tavallisille asiakkaille. Tekstit voidaan nähdä siis eräänlaisena lukuisten tuottamisprosessien summana, lopputuloksena. Tässä mielessä myös lainsoveltamisohjeiden tutkimista voidaan pitää hyödyllisenä. Lisäksi kaikki viranomaistekstien selkeyttämiseen käytetty aika maksaa itsensä takaisin moninkertaisena. Tarkentavat kyselyt jäävät pois ja näin ollen viranomaisen työ tehostuu. Tämä oli myös yksi tutkimukseni motiiveista, sillä myös asiantuntijan asiantuntijalle laatiman tekstin tulee olla ymmärrettävää ja selkeää, jotta työ tekstin parissa on tehokasta ja kivutonta.

Tutkimuksessani on käytetty kriittistä tekstintutkimusta sekä sisällönanalyysia laadullisen tutkimuksen menetelminä. Kriittisen tekstintutkimuksen perusideana on, että tutkittavat tekstit ovat yhteiskunnallisesti merkittäviä ja sitä aineiston tekstit ehdottomasti ovat. Menetelmät ovat olleet tutkielman funktion ja aineistoon sopivia, sillä konkreettisten esimerkkien esiin nostamisesta ja parannusehdotuksien esittämisestä on nähdäkseni enemmän hyötyä tutkielman pohjalta Maahanmuuttovirastolle tehtävään oppaaseen kuin esimerkiksi pelkästään kvantitatiivisesta tutkimustiedosta. Tutkielmaan omaksuttu näkökulma on kuitenkin nimenomaan ihmisen näkökulma. Koska sen valinta ei tapahdu sosiaalisessa tyhjiössä, on kaikissa tutkimuksissa aina läsnä vain näennäinen objektiivisuus. Kuten Shore (1991: 190) on todennut, heijastelevat kielentutkijan mallit ja teoriat aina tutkijan omaa maailmankatsomusta.

Tutkielman tuloksia ja niiden mahdollisia vaikutuksia tulevaisuudessa Maahanmuuttoviraston kielityöhön, tulee ottaa huomioon julkishallinnolle tyypillinen verkkaus. Asiat ovat julkisella sektorilla jatkuvassa muutoksessa, koska niiden toteuttamisprosessit etenevät niin hitaasti. Toivottavaa tietenkin on, että tutkielman sivutuotteena valmistunut opas tulee virastossa ahkeraan käyttöön, jotta lainsoveltamisohjeiden laatijat saavat vastaisuudessa teksteistään entistäkin parempia. Avoin hallinto

-hanke, virkakielikampanja ja tämä tutkielma ovat kuitenkin erinomaisia esimerkkejä siitä, että myös julkinen sektori haluaa tekstiensä pysyvän muuttuvan kielen ja muuttuvien kieleen kohdistuvien vaatimusten mukana.

Kieltä huollettaessa on hyödyllistä suunnata välillä katse pois tekstistä ja käytetystä kielestä tekstien tekemisen tapoihin. Kokonaisvaltaista kielenhuoltoa tehtäessä kielenhuoltajan tulee päästä arvioimaan myös kirjoittamistyöhön liittyvät puitteet eli vaikkapa ryhmäkirjoittamisen ja tietotekniikan hyödyntämismahdollisuudet. Kieli- ja kirjoittamistaitojen ohella työntekijöille on hyvä korostaa tekstien tulkinnassa sovellettavia tietoja, sillä tiedot virkatekstien taustoista ja kytköksistä ovat hyödyksi sekä niiden kirjoittajille että lukijoille.

Kielenhuoltaja haluaa siis yrittää löytää ratkaisuja seurausten lisäksi syihin. Tekstin ja työn tekemisen tavat kun todistettavasti vaikuttavat tekstin ominaispiirteisiin (Tiililä 2001: 8–10). Sen vuoksi jatkotutkimuksena voisi olla hyödyllistä selvittää, miten ja millä keinoin aineiston tekstit on tehty. Millaiset seikat oikein ovat vaikuttaneet teksteissä tehtyihin valintoihin? Kielenhuoltaja huoltaa tällöin kielen lisäksi myös työtä: hän voi auttaa tekstin laatijaa huomaamaan ne tekijät, jotka aiheuttavat ei-toivottujen piirteiden syntymistä teksteihin.

Kuten todettu, viranomaiskielessä yhden tekstin taustalla on lukuisia aiempia tekstiä, sillä tekstit ovat riippuvaisia toisistaan ja muodostavat jatkumoa, joissa samat termit ja taustaoletukset kiertävät yhä uudelleen. Näistä tekstiketjuista johtuvien vaikeaselkoisten rakenteiden ja käsitteiden muuttaminen kuhunkin yhteyteen sopiviksi muuttaa jokaista tekstiä ymmärrettävämpään suuntaan. Kiinnostava jatkotutkimuksen aihe olisi tässä mielessä verrata näitä lakia selventämään kirjoitettuja ohjetekstejä viranomaisen asiakkaille lähettämiin päätöksiin, jotka puolestaan on laadittu lainsoveltamisohjeiden pohjalta. Siirtyvätkö ohjeiden rakenteet ja kielelliset valinnat päätöksiin ja kulkuetuvat sitä myöden asiakkaalle saakka vai onko tämä vain harhaoletus? Minkälainen on päätöstekstien ja lainsoveltamisohjeiden suhde? Entäpä millainen on lakitekstien ja päätöstekstien suhde? Kuinka paljon tekstit kaiken kaikkiaan muuttuvat kulkiessaan lakikirjoista hallinnon asiakkaille?

LÄHTEET

- BHATIA, VIJAY K. 1993: *Analysing genre. Language use in professional settings*. Longman, Lontoo & New York.
- GUNNARSSON, BRITT-LOUISE 1982: *Lagtexters begriplighet. En spåkfunktionell av medbestämmandelagen*. Liberförlag, Lund.
- HALLIDAY, M. A. K. 1978: *Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning*. Edward Arnold, London.
- 1994: *An introduction to functional grammar*. Toinen painos. Arnold, Lontoo, New York, Sydney, Auckland.
- HALLIDAY, M.A.K. – MATHIESSEN, CHRISTIAN M.I.M. 1999: *Construing Experience through Meaning: A Language-based Approach to Cognition*. Cassel, London, New York.
- HEIKKINEN, VESA 2012a: *Teksti*. – Heikkinen, Vesa; Voutilainen, Eero – Lauerma, Petri – Tiililä, Ulla – Lounela, Mikko (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Gaudeamus, Helsinki.
- 2012b: *Konteksti*. – Heikkinen, Vesa – Voutilainen, Eero – Lauerma, Petri – Tiililä, Ulla – Lounela, Mikko (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Gaudeamus, Helsinki.
- HEIKKINEN, VESA – HIIDENMAA, PIRJO – TIILILÄ, ULLA 2000: *Teksti työnä, virka kielenä*. Gaudeamus, Tampere.
- HIIDENMAA, PIRJO 2000: *Systeemis-funktionaalinen teoria tekstien tutkimisessa*. – Sajavaara, Kari – Piirainen-Marsh, Arja (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö. Soveltavan kielentutkimuksen keskus*, Jyväskylä.
- HVT = *Hyvän virkakielen toimintaohjelma* 2014: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- IISA, KATARIINA 1997: Kenen huolena on valtionhallinnon kielen kehittäminen? – *Kielikello* 3/1997. (Luettavissa verkossa: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=920>.)
- ITKONEN, TERHO 1975: *Näillä näkymin: Kirjoituksia nykysuomesta ja sen huollosta*. Tammi, Helsinki.
- KANKAANPÄÄ, SALLI – PIEHL, AINO – RÄSÄNEN, MATTI 2012: *Kuinka tutkia lakitekstin syntyä ja tekstilajin rajoja? Tekstianalyysia, muutosehdotuksia ja osallistuvaa havainnointia*. Heikkinen, Vesa – Voutilainen, Eero – Lauerma, Petri – Tiililä, Ulla – Lounela, Mikko (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 29. 394–431. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki.

- LEHTONEN, ANJA – PERTTU SIRKKA 1999: *Naisiin kohdistuva väkivalta*. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- NASKALI, PÄIVI 1992: *Laki on niin kuin se kirjoitetaan. 1920- ja 1980-lukujen lakikielen vertailua ymmärrettävyyden näkökulmasta*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turku.
- NIKULA PAAVO 1981: *Virkatyöli. Tyylin monet kasvot*. Stilistiikan päivät Oulussa 25.–26.10.1980. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 23, Oulu.
- PIEHL, AINO 2014: Hyvän virkakielen toimintaohjelma – *Kielikello* 1/2014
- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEN, ANNE 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino, Tampere.
- RINTALA, PÄIVI 1998: Kielikäsitys ja kielenohjailu. *Sananjalka* 40. 47–65. Suomen Kielen Seura, Turku
- SHORE, SUSAN 1991: *Kielitiede ja maailmankatsomus*. – Lehtinen, Tapani – Shore, Susanna (toim.): *Kieli, valta ja eriarvoisuus*. 189–207. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- 2012: *Systeemis-funktionaalinen teoria tekstien tutkimisessa*. – Heikkinen, Vesa; Voutilainen, Eero – Lauerma, Petri – Tiililä, Ulla – Lounela, Mikko (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Gaudeamus, Helsinki.
- SOLOMON, NICKY 1996: *Plain English: from a perspective of language in society*. – Hasan, Ruqaiya – Williams, George (toim.): *Literacy in society*. 279–307. Longman, London, New York.
- SKT = *Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma 2009*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 155, Helsinki.
- TIILILÄ, ULLA 2001: Näkymiä tekstityöhön ja työteksteihin. *Kielikello* 3/2001. 7–11.
- 2007: *Tekstit viraston työssä: Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista*. Väitöskirja, Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, Helsinki.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Verkkoersio. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>
- WIIO, OSMO A. 1984: *Viestinnän perusteet*. Neljäs painos, Weilin+Göös, Espoo.
- Valtioneuvoston päätös toimenpiteistä viranomaisten kielenkäytön parantamiseksi, 497/1982.
- Hyvän kielenkäytön vaatimus, 9 §, Hallintolaki 434/2003.
- Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta, 1 §, Hallintolaki 621/1999

Verkkolähteet

KOTIMAISTEN KIELTEN KESKUS, Pilottisuunnitelmat. http://www.kotus.fi/kielitieto/viranomaisten_kielenkaytto/virkakieli/virkakielikampanja/pilotit/pilottisuunnitelmat. Vierailtu 10.4.2015.

——— Virkakielikampanjan pilotit. http://www.kotus.fi/kielitieto/viranomaisten_kielenkaytto/virkakieli/virkakielikampanja/pilotit. Vierailtu 23.3.2015

MAAHANMUUTTOVIRASTO, Tietoa virastosta. http://www.migri.fi/tietoa_virastosta. Vierailtu 19.2.2015.

TIILILÄ, ULLA 2007: Esteetön virkakieli – muutakin kuin selkeää, Kotimaisten kielten keskus. <http://www.kotus.fi/files/2121/dfakolumni2.pdf>. Vierailtu 15.2.2015

VALTIOVARAINMINISTERIÖ, Avoin hallinto -hanke. http://www.2014.vm.fi/vm/fi/05_hankkeet/0238_ogp/index.jsp. Vierailtu 16.8.2014.

LIITTEET

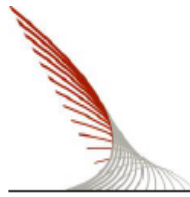
Liite 1

Asiakirjapyyntö Maahanmuuttoviraston kirjaamoon

Liite 2

Lisää ymmärrettävyyttä virkakieleen – selkeyttämisohjeita Migrin lainsoveltamisohjeiden laatijoille

Liite 1

MAAHANMUUTTOVIRASTO

MIGRATIONSVFRKFT

FINNISH IMMIGRATION SERVICE

ASIAKIRJAPYYNTÖ

ASIAKIRJAPYYNTÖ KOSKIEN MAAHANMUUTTOVIRASTON OHJEITA

Olen viestinnän korkeakouluharjoittelija ja harjoittelun ohessa työstän pro gradu – tutkielmaani Tampereen yliopiston kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteen laitokselle. Aiheenani on virkakieli ja sen ymmärrettävyys. Teoriaosuus työssäni on suunnilleen valmis, joten tarvitsisin tutkielmaani varten nyt aineiston. Haluaisinkin käyttää tutkimusaineistonani Maahanmuuttoviraston tekstejä.

Migrin osallistuessa pilottina Kotimaisten kielten keskuksen virkakielikampanjaan, olisi enemmän kuin ajankohtaista käyttää virastossa tuotettuja tekstejä tutkielmani aineistona. Olen keskustellut asiasta esimieheni Pirjo Hammarbergin sekä Hanna Helingon kanssa ja he puoltavat tätä ajatusta.

Virasto saisi tutkielmani tulokset käyttöönsä ja työstäisin aineistoa sellaisesta näkökulmasta, joka hyödyttäisi virastoa eniten. Tämän kaltainen järjestely sopii myös pro graduni ohjaajalle, professori Antti Leinolle.

Käyttökelpoinen aineisto olisi viraston julkaisemat ohjeet. Aineisto on valittu niin, että se edustaa monipuolista ja tuoretta otosta Maahanmuuttoviraston teksteistä. Hanna Helinko auttoi aineiston rajaamisessa. Alla on lista niistä asiakirjoista, joita haluaisin tutkielmassani käyttää:

- Inkerinsuomalaisten paluumuutto-ohjeet (MIGDno/2011/290)
- Maahanmuuttoviraston sisäinen ohje kansalaisuusaseman määrittämisestä (MIGDno/2012/1407)
- Ohje: oleskelulupa työntekoa varten, 9.6.2014 alkaen (MIGDno/2014/155)
- Lupamenettelyohje alkaen 9.6.2014 (MIGDno/2014/189)
- Turvapaikanhakijan iän määrittäminen ja muut henkilötiedot (MIGDno/2014/174)
- Turvapaikkaohje, 19.8.2013 alkaen (MIGDno/2013/700)
- Toimeentuloedellytyksen soveltaminen, 20.12.2013 alkaen, MIGDro/2013/1032
- Vastaanottokeskuksen asiakkaan yksityismajoituksesta, vastaanottopalveluiden keskeyttämisestä ja katoamisesta (MIGDno/2013/205)

Ohjeet ovat ymmärtääkseni julkisia asiakirjoja.

Piia Peiponen

**Lisää ymmärrettävyyttä
virkakieleen**
– selkeyttämisohjeita Migrin
lainsoveltamisohjeiden laatijoille

Piia Peiponen
TAMPEREEN YLIOPISTO

Alkusanat

Opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman työryhmän julkaisema *Hyvän virkakielen toimintaohjelma* -nimisen muistion tarkoitus on antaa "eduskunnalle ja valtioneuvostolle kohdistettuja toimenpide-ehdotuksia siitä, miten toimintatapoja ja rakenteita luodaan sellaisiksi, että viranomaisilla on mahdollisimman hyvät lähtökohdat palvella asiakkaita hyvien tekstien avulla ja hyötyä yhteistyöstä". (HVT 2014: 3.) Toimintaohjelman yksi konkreettinen seuraus on Hyvään virkakieleen! -kampanja, joka käynnistyi 13.10.2014. Kampanjan jalo tarkoitus on kannustaa valtion ja kuntien viranomaisia parantamaan kielenkäyttöä sekä muistuttaa selkokielen käytön tarpeesta.

Jo kauan aikaa sitten olin päättänyt keskittyä pro gradu -tutkielmassani virkakielen ymmärrettävyyteen perehtymällä autenttiseen aineistoon. Alustavasti olin pohtinut Euroopan unionin säädöksiin liittyvää aineistoa, mutta kun Maahanmuuttoviraston suunnalta ehdotettiin aineistoksi heidän tekstejensä, en voinut kieltäytyä. Tarjous oli mielenkiintoinen ja samaan aikaan todella ajankohtainen: aineistoon perehtyessäni saisin käyttää hyväksi harjoittelun aikana kerryttämäni substanssitietoutta ja samalla saisin kytkeä tutkielmani käynnissä olevaan virkakielikampanjaan, johon sain osallistua harjoitteluni aikana.

Suomen kielen tutkinto-ohjelmaan kuuluvassa pro gradu -tutkielmassani analysoin Maahanmuuttoviraston lainsoveltamisohjeiden rakenteita ja kielenpiirteitä ymmärrettävyyden näkökulmasta. Tämä opas on syntynyt tutkielman sivutuotteena niistä tuloksista, joita tutkielmaa tehdessäni sain. Oppaan on tarkoitus auttaa Migrin työntekijöitä, erityisesti lainsoveltamisohjeiden laatijoita, tekemään teksteistään entistäkin selkeämpiä ja ymmärrettävämpiä.

Tekstit voidaan nähdä eräänlaisena lukuisten tuottamisprosessien summana, lopputuloksena. Lainsoveltamisohjeet ovat eräänlainen välietappi lakikirjojen teksteistä päätöskirjeiksi viraston tavallisille asiakkaille. Lakiin kirjatut pykälät kulkeutuvat lukuisten eri viranomaisten työpöytien kautta ennen kuin ne saavuttavat asiakkaan, mutta silti asiakkaan eteensä saama teksti on usein yhtä vaikeaselkoista kuin lakitekstikin. Tässä mielessä myös lainsoveltamisohjeiden tutkimista voidaan pitää hyödyllisenä. Lisäksi voidaan olla varmoja, että kaikki viranomaistekstien selkeyttämiseen käytetty aika maksaa itsensä takaisin moninkertaisena: tarkentavia kysymyksiä sisältävät viestit jäävät pois, jolloin viranomaisen työ tehostuu. Tämä oli myös yksi tutkimusaiheeni valintaan liittyvä motiivi, sillä myös asiantuntijan asiantuntijalle laatiman tekstin tulee olla ymmärrettävää ja selkeää, jotta työn parissa on tehokasta ja kivutonta.

Tampereella 15.4.2015

Piia Peiponen

Sisällys

Johdanto	50
Lauseen laajuiset korjaukset	52
Lausetta laajempi temaattinen seikka	52
Sanajärjestys.....	53
Pitkän virkkeen jakaminen	54
Rakenteiden ja näkökulman vaikutus ymmärrettävyyteen	56
Adpositiot ja adverbialit	56
Tiedon esittämispaikka ja toisto	58
Näkökulman vaikutus.....	59
Konkreettisuuden lisääminen tekstiin	60
Turhien nominaalistsuksien poistaminen	60
Suhdeverbit	60
Ilmauksen konkretisointi ja määritteiden käyttö	61
Yhdyssanat	63
Lopuksi	64

Johdanto

Maahanmuuttoviraston lainsoveltamisohjeet ovat eräs virkakielen erikoiskieli. Kotimaisten kielten keskus määrittelee virkakielen kieleksi, ”jota valtion ja kuntien viranomaiset sekä julkisten palvelujen tarjoajat käyttävät työtehtävissään”. On tärkeää, että viranomaiset viestivät ymmärrettävällä ja selkeällä kielellä, sillä hyvä virkakieli edistää demokratian toteutumista, hallinnon avoimuutta ja palvelujen saavutettavuutta sekä tekee viranomaisten työstä tehokkaampaa. (HVT 2014: 10.)

Tutkielmani aineistoon kuului yhteensä kahdeksan kappaletta lainsoveltamisohjeita, jotka on laadittu vuosien 2011 ja 2014 välillä. Ohjeiden pituus vaihtelee viidestä viiteenkymmeneen sivuun. Yhteensä aineisto käsittää 201 sivua tekstiä. Aineistoon kuuluvat ohjeet valikoitiin siten, että ne ovat kohtuullisen tuoreita ja, että ne edustavat mahdollisimman monipuolisesti viraston kaikkia toimialoja. Aineiston rajaamisessa sain apua Maahanmuuttoviraston oikeus- ja maatietopalvelujen johtaja Hanna Helingolta. Aineistoon valittujen ohjeiden nimet on lueteltu alla.

- 1) Kansalaisuusaseman määrittäminen
- 2) Kansainvälistä suojelua hakevan iän määrittäminen ja muut henkilötiedot
- 3) Lupamenettelyohje
- 4) Oleskelulupa työntekoa varten
- 5) Toimeentuloedellytyksen soveltaminen
- 6) Turvapaikkaohje
- 7) Ulkomaalaislain 48 §:n tarkoittama paluumuuttoproessi
- 8) Vastaanottokeskuksen asiakkaan yksityismajoituksesta, vastaanottopalveluiden keskeyttämisestä ja katoamisesta

Maahanmuuttoviraston lainsoveltamisohjeiden laadullisessa tutkimuksessa esiin nousi paljon sellaisia asioita, joita viranomaisten laatimilta teksteiltä sopikin odottaa aiempien tutkimusten valossa. Tekstit sisälsivät huomattavan määrän ymmärtämistä vaikeuttavia elementtejä, rakenteita ja kielenpiirteitä, mutteivat mitään, mitä ei pitkäjänteisellä kielityöllä voisi muuttaa parempaan, eli entistä selkeämpään, suuntaan.

Ohjeiden laatijoita on tekstityössä ohjannut ainakin alkuperäisen lakikielen rakenteet ja käytännöt sekä heidän oman koulutus- ja urataustansa muokkaamat tekstin laatimisen käytännöt, jotka esimerkiksi oikeustieteiden koulukunnissa elävät vahvoina.

Esittelen tässä oppaassa tutkielmani aineiston asiakirjoista lähiluvussa esiinnoitettuja ymmärtämistä vaikeuttavia tekstin piirteitä ja rakenteita. Analyysissä ei kuitenkaan ole keskitytty vain poikkeuksellisiin muotoihin, sillä piirteiden toistuminen, vaikkei edes huomattavissa määrin, saattaa olla olennaista. Pelkästään esiintymistäajuus ei sinänsä ole kiinnostava, koska toistuvat ilmiöt eivät ole sen kiinnostavampia kuin harvoin toistuvat. Esiintymisen ohella on ollut yhtä tärkeää kiinnittää huomiota

miota myös esiintymättömyyteen. En esittele tässä oppaassa mitään eksakteja lukuja ilmiöiden toistuvuudesta, vaan tulosten esittelyssä käytän välillä sellaisia ilmauksia kuin ”usein” tai ”yleensä”. Ne eivät siis perustu tarkkoihin laskelmiin, vaan osoittavat ainoastaan sen, että havainto on pikemminkin toistuva kuin poikkeuksellinen.

Jokaisesta aineistosta poimimastani tekstin ymmärrettävyyteen vaikuttavasta piirteestä olen esittänyt esimerkkejä, joista erittelen ongelmakohdat ja esitän parannusehdotuksia, joilla tekstiä voidaan muuttaa lukijaystävällisemmäksi. Esimerkit on ryhmitelty kolmen pääotsakkeen alle teemoitain, joita ovat lauseen laajuiset korjaukset, rakenteiden ja näkökulman vaikutus ymmärrettävyyteen sekä konkreettisuuden tuominen tekstiin.

Lauseen laajuiset korjaukset

Lausetta laajempi temaattinen seikka

Virkkeiden hierarkia muodostuu teksteihin tietyntyyppisistä lauseista, jotka toteuttavat kulloinkin kyseessä olevaa tekstilajia. Tekstiä toteuttavat, eli sen luovat, lauseet. Hierarkia on sekä virkkeiden sisäistä että virkkeiden välistä. Virkkeiden suhde vaikuttaa siihen, voidaanko esimerkiksi niiden paikka tekstissä muuttaa. Virkkeiden sisältöjen tulee olla teemoiltaan ristiriidattomia, ellei juuri vastakkainasettelu ole sitä, mitä erikseen tavoitellaan.

Seuraavassa kappaleessa esiintyy tahatonta ristiriitaisuutta, joka vaikeuttaa tekstin yksitulkintaisuutta. Kappaleessa on korostettu asiakkaan vastuuta ajantasaisen yhteystietojen huolehtimisesta vastaanottokeskukselle, mutta viimeisellä lauseella tätä vastuuta kuitenkin siirretään asiakkaalta pois käskettäessä asiakastapaamisissa aina tiedustella asiakkaan yhteystietoja. Virkkeissä on huomattava määrä turhaa toistoa ja lisäksi virkkeiden keskeisimmät teemat ovat keskenään ristiriidassa.

Alkuinformaatiotilaisuuksissa, muissa asiakastapaamisissa ja yksityismajoitukseen muuttavan asiakkaan asuolosuhteiden selvitystilanteessa asiakkaalle korostetaan, että hänen on annettava vastaanottokeskukselle ajantasaiset yhteystietonsa (puhelinnumero, sähköposti) aina, kun niihin tulee muutoksia. Asiakas vastaa siitä että vastaanottokeskuksella on aina hänen ajantasaiset yhteystietonsa. Asiakastapaamisissa on myös hyvä säännöllisesti ja rutiinomaisesti tarkistaa asiakkaalta hänen yhteystietonsa. (MIGDno/2013/205: 5.)

Virkkeiden yhdistäminen yhdeksi virkkeeksi vähentää toiston tarvetta ja näin tärkein viranomaisen toimintaa ohjaava toimenpide-ehdotus voidaan sijoittaa ensimmäisen lauseen alkuun. Alisteisella sivulauseella puolestaan voidaan esimerkin viimeisen virkkeen ristiriitaisuus muuttaa lisäykseksi, joka ei kumoa aiemmin korostetun asiakkaan vastuun painoarvoa.

Asiakkaalle korostetaan alkuinformaatiotilaisuuksissa ja muissa asiakastapaamisissa, että asiakas on itse vastuussa siitä, että vastaanottokeskuksella on aina hänen ajantasaiset yhteystietonsa (puhelinnumero, sähköposti), vaikka asiakastapaamisissa asiakkaan yhteystiedot voidaankin rutiinomaisesti tarkistaa.

Seuraavaan virkkeeseen on saatu ahdettua niin monta ajatusta, että niiden kaikkien huomaa minen siitä ensilukemalla on mahdotonta. Lauseiden alistus- ja rinnastussuhteet ovat menneet hitusen sekaisin, joten virkkeestä on vaikea nähdä vain se yksi tulkinta, jota sen kirjoittaja on virkettä laatiessaan tarkoittanut.

Jos vastaanottokeskus kaipaa yleistä konsultointiapua hyviin ja sopiviin menettelytapoihin sekä niissä tapauksissa joissa hyväksikäyttö näyttää todennäköiseltä ja jos asiakas antaa siihen suostumuksensa, on otettava yhteyttä ihmiskaupan uhrien auttamisesta vastaavaan Joutsenon vastaanottokeskukseen. (MIGDno/2013/205: 7.)

Päällimmäiseksi lukijalle jäänee mieleen vain se, että Joutsenon vastaanottokeskus vastaa ihmiskaupan uhrien auttamisesta, ja muut virkkeen lauseet jäävät huomiotta, koska sekä niiden paikka että muoto virkkeessä ovat epäonnistuneet. Virkkeen ideoista voidaan johtaa ainakin seuraavat lauseet tiivistämään sen ydinajatuksia:

- 1) Joutsenon vastaanottokeskus vastaa ihmiskaupan uhrien auttamisesta.
- 2) Joutsenon vastaanottokeskus osaa antaa vinkkejä ja konsultointiapua sopivista menettelytavoista.
- 3) Hyväksikäyttöä havaittaessa tai sitä epäiltäessä on otettava yhteyttä Joutsenoon.
- 4) Vastaanottokeskukseen on otettava yhteyttä asiakkaan niin salliessa.

Kaikki yllä mainitut asiat olen esittänyt kahdessa seuraavassa virkkeessä siten, etteivät ne jätä lukijalle tulkinnanvaraa.

Joutsenon vastaanottokeskus vastaa ihmiskaupan uhrien auttamisesta, ja se antaa muille vastaanottokeskuksille neuvoja sopivista menettelytavoista hyväksikäyttötapausta epäiltäessä. Asiakkaan salliessa tulee vastaanottokeskuksen aina ollessa yhteydessä Joutsenon vastaanottokeskukseen.

Sanajärjestys

Suomen kielen suorassa sanajärjestyksessä lause alkaa subjektilla, jota seuraa predikaatti ja objekti. Turhaa käänteistä sanajärjestystä tulee välttää, sillä se saattaa vaikeuttaa tekstin ymmärtämistä. Viranomaistekstien sisältämät lukuisat passiivilauseet puolestaan usein piilottavat virkkeen ydinasian aivan lauseen loppuun. Tekijää häivyttäessä lauseesta on kuitenkin hyvä yrittää löytää virkkeen avainasia ja sijoittaa se mahdollisuuksien mukaan lauseen alkuun, jolloin virkkeen kokonaisuuden ymmärtäminen helpottuu. Seuraava passiivimuotoinen esimerkki alkaa sisäpaikallissijaisella ilmauksella, vaikka informaation kärki sijaitsee ehdottomasti virkkeen kolmessa viimeisessä sanassa.

Perhesidehakemuksissa voi kuitenkin tapauskohtaisesti tulla kyseeseen asianosaisen tiedonsaantioikeuden rajoittaminen. (MIGDno/2014/189: 9.)

Asianosaisen tiedonsaantioikeuden rajoittaminen voi tulla tapauskohtaisesti kyseeseen perhesidehakemuksissa.

Seuraavassa virkkeessä on käytetty refleksiivipronominia itse sellaisessa paikassa, että se aiheuttaa virkkeeseen useampia tulkintamahdollisuuksia.

Yleisesti asiakkaita on hyvä kannustaa oma-aloitteisesti ottamaan yhteyttä vastaanottokeskukseen itse havaitsemistaan ongelmista. (MIGDno/2013/205: 5.)

Nimenomaan refleksiivipronominin paikka tekee virkkeestä monitulkintaisen: tarkoitetaanko vain asiakkaan oma-aloitteisuutta yhteydenottoon vai onko tarkoitus korostaa asiakkaan omaa aktiivisuutta myös ongelmien havaitsemisessa. Jälkimmäisessä tapauksessa virkkeen voisi järjestää esimerkiksi seuraavalla tavalla monitulkintaisuuden häivyttämiseksi:

Asiakkaita on hyvä kannustaa ottamaan oma-aloitteisesti yhteyttä vastaanottokeskukseen, mikäli he itse havaitsevat ongelmia (asumisessaan yksityismajoituksessa).

Alkuperäisen kappaleen koko konteksti huomioiden lauseen tarkoitus on ymmärrettävissä, koska silloin lukija tietää, että kyseessä on yksityismajoitusasiakas, jonka omaa aktiivisuutta halutaan

korostaa, mutta tämä tieto on upotettu tekstin sisään niin, että sen mainitseminen kyseisessä virkkeessä on kannattavaa.

Pitkän virkkeen jakaminen

Viranomaiskielelle on tyypillistä pitkät virkkeet. Niitä tulisi kuitenkin mahdollisuuksien mukaan välttää, sillä pitkä virke saattaa helposti vaikeuttaa tekstin ymmärtämistä. Lisäksi pitkissä virkkeissä esimerkiksi rinnastus- ja alistussuhteet saattavat mennä kirjoittajaltakin helposti sekaisin, jolloin virkkeen sisältämä ajatus menettää voimansa. Virkkeestä saa usein lyhemmän kiinnittämällä huomiota aloittavaan sanaan: poistamalla virkkeen alusta konjunktion tai muodostamalla virkkeen ensimmäisestä lauseesta ihan oman virkkeensä, jossa vallitseva asia ikään kuin todetaan. Asiantilaa kuvaavaan virkkeeseen voidaan sitten liittää seuraava virke aloittamalla se esimerkiksi ilmaisulla *näin ollen* tai *siten*.

Toimeentuloedellytyksen ajatuksena on työhön, yritystoimintaan, varallisuuteen tai muuhun sellaiseen seikkaan perustuva toimeentulo, joka yleensä riittää tavanomaiseen elämään Suomessa ilman, että henkilön tarvitsee turvautua toimeentulotuesta annetusta laissa (1412/1997) säädettyyn toimeentulotukeen tai vastaavaan muuhun toimeentuloa turvaavaan etuuteen. (MIGDno/2013/1032: 17.)

Edellinen virke on sellaisenaan melko pitkä, vaikka siinä pyritäänkin kiteyttämään toimeentuloedellytyksen ydinajatus. Lainkohtien ilmeisellä siteeraamisella "tai muuhun sellaiseen seikkaan", "tai vastaavaan muuhun toimeentuloa turvaavaan etuuteen" pyritään toimeentulon käsitteeseen sisällyttämään kaikki mahdolliset ja mahdottomat ansiotulot ja -työt. Tällä tavalla virkkeestä kuitenkin tulee pitkä ja monipolvinen: jakamalla se kahteen osaan ja muuttamalla informaatorakennetta saadaan toimeentuloedellytyksen ajatus kirkastettua.

Toimeentuloedellytyksen täytyttyä henkilön toimeentulo riittää tavanomaiseen elämään Suomessa ilman toimeentulotukeen tai muuhun toimeentuloa turvaavaan etuuteen turvautumista (laki toimeentulotuesta 1412/1997). Henkilön toimeentulo voi perustua työhön, yritystoimintaan, varallisuuteen tai muuhun sellaiseen seikkaan, jolla tavanomaisen elämän kustannukset katetaan.

Seuraava virke sisältää myös monta lausetta, monta asiaa, mutta kuitenkin vain yhden toimintaohjeen, joka löytyy virkkeen loppupäästä. Alkuosassa esiintyvät raskaat määriteketjut tekevät virkkeestä niin pitkän, että toimintaohje peittyi niiden alle.

Mikäli hakija on rekisteröity muilla tiedoilla toisessa vastuunmäärittämisasetusta soveltavassa valtiossa ennen Suomeen saapumistaan eikä hakija ole pystynyt esittämään luotettavaa asiakirjaselvitystä tai muuta selvitystä Suomessa esittämiensä henkilötietojen tueksi, merkitään hakijan käytössä olevaksi henkilöllisyydeksi (nimi, syntymäaika, syntymäpaikka ja kansalaisuus) toisesta jäsenvaltiosta saatu tieto, jonka nojalla häntä pidetään em. henkilönä. (MIGDno/2014/174:11.)

Muuttamalla sivulauseiden paikkaa saadaan varsinaisen toimintaohjeen paikka virkkeessä edemmäs, jolloin sen sisältämä informaatio välittyy lukijalle paremmin ja, jolloin lauseen funktio, eli toimintaan ohjaaminen, toteutuu todennäköisemmin ja tehokkaammin.

Jos hakija on ennen Suomeen saapumistaan rekisteröity muilla henkilötiedoilla toisessa vastuunmäärittämis-asetusta soveltavassa valtiossa, tulee hakijan henkilöllisyydeksi merkitä jostakin toisesta (EU:n) jäsenvaltiosta saatu tieto vastoin henkilön itsensä esittämien henkilötietojen sijasta, mikäli hakijalla ei ole esittää luotettavaa asiakirjaselvitystä ilmoittamiensa henkilötietojen tueksi.

Virkkeet ovat usein selkeämpiä, jos virkkeen keskelle ei ole tehty niin sanottua kiilalauseetta, eli alisteista sivulauseetta. Kiilalauseen voi useimmiten poistaa joko aloittamalla tai päättämällä virkkeen sivulauseella. Alla on esimerkki lukemisen ymmärtämistä vaikeuttavasta kiilalauseen käytöstä. Esimerkissä kiilalauseen käyttö on täysin perusteetonta ja se on mahdollista muuttaa sujuvampaan muotoon jopa ilman erillistä sivulauseetta.

Ulkomaalaislain nojalla tapahtuvassa päätöksenteossa, joka koskee kahdeksatoista vuotta nuorempaa lasta, on erityistä huomiota kiinnitettävä lapsen etuun sekä hänen kehitykseensä ja terveyteensä liittyviin seikkoihin. (MIGDno/2014/174: 15.)

Alle kahdeksantoistavuotiasta lasta koskevassa ulkomaalaislain nojalla tapahtuvassa päätöksenteossa on erityistä huomiota kiinnitettävä lapsen etuun sekä hänen kehitykseensä ja terveyteensä liittyviin seikkoihin.

Seuraavan esimerkkivirkkeen keskellä olevan kiilalauseen voi poistaa, jos virke päätetään kiilalauseen asian sisältävällä sivulauseella.

Määräajan kulumisen keskeytyessä hakijan suullisen kuulemisen tarpeen takia tilanteessa, jossa esitetyt tiedot tai asiakirjat eivät ole riittäviä asian ratkaisemiseksi, kuuleminen tulee järjestää kohtuullisessa ajassa. (MIGDno/2014/155: 14.)

Määräajan kulumisen keskeytyessä hakijan suullisen kuulemisen tarpeen takia, tulee kuuleminen järjestää kohtuullisessa ajassa, mikäli tilanne johtuu siitä, että esitetyt tiedot ja asiakirjat eivät ole riittäviä asian ratkaisemiseksi.

Rakenteiden ja näkökulmien vaikutukset ymmärrettävyyteen

Adpositiot ja adverbiaalit

Viranomaisteksteille on tyypillistä, että geneeriset substantiivit saavat ympärilleen rajaavia ja täydentäviä attribuutteja. Tarkoitteen rajaamiseen käytetään teksteissä huomattavissa määrin postpositiorakennetta kuten *kannalta*, *osalta*, *taholla* ja *riippuen*. Näitä attribuutteja esiintyy viranomaisten kirjoittamissa teksteissä melko tiheään, koska niiden avulla jälkimmäiset rakenteet saadaan syntaktisesti helposti liitettyä aiemmin esitettyihin nominilausekkeisiin. Täytesanat ovat osa adverbi- ja adpositiolausekkeita, jotka toimivat substantiivin adverbiaaleina eli ilmaisevat esimerkiksi konkreettista tai abstraktia paikkaa, ajankohtaa, välinettä, tapaa, tarkoitusta tai harvemmin syytä. Hallinnon teksteille myös syysuhteen ilmaiseminen adverbi- tai adpositiolausekkeella on melko tavallista. Adpositio- ja adverbilausekkeiden paikka lauseessa on tavallisimmin substantiivin jäljessä. (VISK: 587.)

Seuraavassa taulukossa näkyy sellaisten aineistossa esiintyneiden sanojen esiintymismäärät, jotka ovat tavanomaisesti osana sellaisia rakenteita, jotka vaikeuttavat tekstin ymmärtämistä. Suurin osa taulukon sanoista ilmaisee syysuhdetta, osalta ilmaisee tekijän tai tilanteen epämääräistämistä ja taholta ja toimesta puolestaan yksipersonaisen passiivin tekijää. (VISK: 689.)

Taulukko 1. Eräiden adpositioiden ja adverbiin esiintyminen aineistossa.

Sana	Esiintymismäärä yhteensä
Johtuen	4
Kannalta	31
Koskien	2
Muodossa	6
Osalta	70
Perusteella	291
Riippuen	3
Taholta	0
Toimesta	2
Yhteydessä	61

Syysuhdetta ilmaisevia adpositioita, kuten *riippuen* ja *johtuen* esiintyi aineistossa verrattain vähän, mutta *perusteella*-ilmausta on käytetty niidenkin edestä. Lienee mahdoton sanoa yksiselitteistä syytä sille, miksi kyseistä ilmausta on keskiarvillisesta miltei 1,5 kertaa aineiston jokaisella sivulla. Tosin vaihtelu asiakirjasta toiseen on myös huomattavaa: yksi asiakirja sisältää vain yhden *perusteella*-osuman ja yksi asiakirja 72 osumaa. Asiakirjojen sivumäärään suhteutettuna suurin esiintymistaajuus sivua kohden on 2 ja pienin vain 0,08 kertaa. Tästä voidaan todeta, että mitä ilmeisimmin

jotkut tekstien laatijoista suosivat ilmausta toisia enemmän. *Perusteella*-ilmausta käytetään tavanomaisimmin seuraavanlaista muotoa jäljittelevässä merkityksessä: *humanitaarisen suojelun perusteella oleskeluluvan saaneen* eli kun puhutaan virastoon jätetyn hakemuksen perustelusta.

Erilaisten kielenpiirteiden esiintymisen ohella tutkielmassa on jonkin verran kiinnitetty huomiota myös niiden esiintymättömyyteen. Tällaisena asiana voitaneen mainita esimerkiksi hyvinkin perinteisen virkakielimäisyyden, eli agenttiadverbiaalien *taholta* ja *toimesta*, puuttumisen aineistosta miltei kokonaan. Ohjeiden laatijat ovat ilmeisesti ottaneet onkeensa ja onnistuneet karsimaan passiivilauseiden agentit teksteistään minimiin.

Tavallisesti hallintoa ja politiikkaa käsittelevissä teksteissä käytetään adverbiaaleja, jotka ilmaisevat yksipersonaisen passiivin tekijän, joka puuttuu kyseisestä lauseesta. Keskeisiä ovat muun muassa sanan *toimesta* tai *taholta* sisältävät lausekkeet. Tällaisen agenttiadverbiaalin sisältävä lause vastaa usein tarkalleen sellaista, jossa vastaava ilmaus on aktiivilauseen subjektina. (VISK: 1327.) Aineistoni teksteissä sana *taholta* ei esiintynyt lainkaan ja *toimestakin* vain kaksi kertaa. Tämän tekijää ilmaisevan piirteen puuttuminen miltei tyystin aineistosta saattaa johtua aineistoni tekstien funktiosta: lainsoveltamisohjeet ovat tekemiseen ohjaavia tekstejä, jolloin ne sisältävät hallinnon teksteille poikkeuksellisen määrän aktiivilauseita, joissa lukijaa suoraan kehoitetaan toimimaan tietyllä tavalla.

Alla olen vielä esitellyt taulukossa esiintyneiden sanojen konteksteja ja muutosehdotuksia niille. Osassa esimerkkien korjauksista on käytetty paikallissijoja, osassa sivulauseita ja osassa on jouduttu muuttamaan koko virkkeen rakennetta.

Tässä kohdassa tarkoitetun instanssin perustellusta pyynnöstä ja hyväksyttävästä tietotarpeesta **johtuen** tietoja voidaan antaa rajoitetusti hakemuksen käsittelystä -. (MIGDno/2014/189: 9.)

Tässä kohdassa tarkoitetun instanssin esitettyä perusteltu pyyntö ja hyväksyttävä tietotarve, voidaan tietoja hakemuksen käsittelystä antaa rajoitetusti -.

Asia tutkitaan ensin pakolaisaseman myöntämisen edellytysten **kannalta**. (MIGDno/2013/700: 5.)

Asiaa tutkittaessa ensin keskitytään pakolaisaseman myöntämisen edellytyksiin.

- mahdolliset muiden valtioiden päätökset **koskien** vastuussa olevaa valtiota -. (MIGDno/2014/174: 14.)

- mahdolliset muiden valtioiden päätökset, jotka koskevat vastuussa olevaa valtiota -.

- ryhtyä selvittämään asiaa tarkemmin iänmääritystestin **muodossa**. (MIGDno/2014/174: 17.)

- ryhtyä selvittämään asiaa tarkemmin iänmääritystestillä

Opiskelijoiden **osalta** opintojen ohella tehtävää osa-aikatyötä on kuitenkin määrällisesti rajoitettu. (MIGDno/2014/155: 22.)

Opiskelijoiden opintojen ohella tekemää osa-aikatyötä on kuitenkin määrällisesti rajoitettu.

Tapauskohtauksen harkinnan **perusteella** toimeentuloedellytyksestä poikkeaminen voi olla perusteltua -. (MIGDno/2013/1032: 12.)

Tapauskohtainen harkinta voi olla perusteltu syy poiketa toimeentuloedellytyksestä -.

- säännöksen painoarvo voi olla erilainen **riippuen** siitä -. (MIGDno/2014/155: 15.)

- säännöksen painoarvo riippuu siitä -.

Toimeentulon on oltava turvattu nimenomaan hakijan **toimesta**. (MIGDno/2013/1032: 15.)

Toimeentulon turvaajan tulee olla nimenomaan hakija.

Toimeentulon edellytykset on tutkittava erikseen kunkin oleskelulupahakemuksen **yhteydessä**. (MIG-Dno/2013/1032: 18.)

Toimeentulon edellytykset tutkitaan jokaisessa oleskelulupahakemusprosessissa erikseen.

Tiedon esittämispaikka ja toisto

Aiemmin olen jo esittänyt sen, kuinka lauseen sijainti virkkeessä sekä tiedon sijainti lauseessa vaikuttavat virkkeen ymmärrettävyyteen ja informaation perille kulkeutumiseen lukijalle sillä tavoin kuin kirjoittaja on sen tarkoittanut. Seuraavaksi kiinnitän huomiota tiedon esittämispaikan muuttamisella ja turhan tiedon poistamisella tehtävään tekstin selkeyttämiseen.

Ensimmäinen esimerkki muuttuu huomattavasti ymmärrettävämmäksi, kun osa virkettä poistetaan kokonaan. Yksityismajoitusasiakkaalle kuuluvien vastaanottopalveluiden listassa on eräässä kohdassa melko ontuva relatiivilause, joka vaikeuttaa kyseisen kohdan yksiselitteistä ymmärtämistä. Virkkeen mukaan tulkkipalvelut järjestää se vastaanottokeskus, joka tulkin tilaa, eikä siis esimerkiksi se vastaanottokeskus, jonka asiakkaana yksityismajoitusasiakas on, vaikka tavallisimmin kyseessä on sama vastaanottokeskus.

Asiakkaan tarvitsemat tulkki- ja käännöspalvelut järjestää vastaanottokeskus, joka huolehtii myös tulkin tilaamisesta. (MIGDno/2013/205: 6.)

Virkkeen tarkoitus on kuitenkin sanoa vain, että asiakkaan ei tarvitse itse tilata tulkkia, vaan se tehdään hänen puolestaan. Tämä puolestaan käy ilmi jo pelkästään virkkeen ensimmäisestä lauseesta.

Seuraavassa lyhyessä esimerkkivirkkeessä on turhaan toistettu sana *ongelmat*: niihin viittaminen pronomiinilla antaa mahdollisuuden tehdä lauseen lopun rinnastuksesta samanmuotoisen alun kanssa.

Asiakasta on myös hyvä informoida ongelmista ja mahdollisista ratkaisuista ongelmiin. (MIGDno/2013/205: 5.)

Asiakasta on myös hyvä informoida ongelmista ja niiden mahdollisista ratkaisuista.

Aineistoni asiakirjoissa toistoa esiintyy välillä todella huomattavia määriä. Esimerkiksi inkerinsuomalaisen paluumuuttopro sessia kuvaavassa asiakirjassa (MIGDno/2011/290) on kahteen kertaan kuvattu vaadittavan kielitaidon vaatimukset. Teksti on kappaleen mittainen ja se on toistettu sanasta sanaan sekä *Kielitutkinnon suorittaminen* -otsikon alla että *Jatkolupa*-otsikon alla olevassa kappaleessa. Tällaisessa tapauksessa esimerkiksi viittaus edellä olevaan kappaleeseen riittäisi aivan varmasti kertomaan saman informaation. Vaihtoehtoisesti ohjeen rakennetta voisi muuttaa sillä tavalla, että yhtenäisten kielitaitovaatimusten kertominen kertaalleen riittäisi.

Näkökulman vaikutus

Päätöksiä tehtäessä on tärkeää, ettei myönteisissä päätöksissä ole kielteistä latausta. Tämä tarkoittaa, että sanavalintoja on hyvä miettiä jo ohjetekstejä laatiessa, koska ohjeen tekstit ja sanamuodot siirtyvät helposti suoraan päätösteksteihin. Ohjeteksteissäkin suositetaan siis neutraaleita ilmaisuja, jotka eivät aiheuta tulkintaongelmia. Alla on kaksi aineistosta poimittua esimerkkiä, joissa on havaittavissa lievä negatiivinen oletusarvo. Käytettyjä sanoja ei lähtökohtaisesti voi leimata negatiivisväritteisiksi, sillä konteksti sekä tapa, jolla niitä käytetään lauseyhteydessä vaikuttavat tulkinnan muodostumiseen. Seuraavissa esimerkeissä juuri *olettaa*-verbin käyttötapa vaikuttaa tekstin sävyn tulkintaan: ensimmäisen esimerkin sävy saadaan neutraalimmaksi käyttämällä *olettaa*-verbiä ja toisen esimerkin sävy neutraalistuu olettamuksen poistamisella.

- hakija on poistunut tai hänen katsotaan todennäköisesti poistuneen Suomesta -. (MIGDno/2014/174: 15.)

- mikäli hakija on, tai on syytä olettaa että hän on, poistunut Suomesta -.

Jos yksityismajoitukseen liittyy ongelmia tai on olettavaa, että ongelmia tulee muodostumaan -. (MIG-Dno/2013/205: 5.)

Jos yksityismajoitukseen liittyy ongelmia tai on mahdollista, että niitä syntyy -.

Konkreettisuuden tuominen tekstiin

Turhien nominaalistsuoksien poistaminen

Viranomaisteksteille tyypillisessä substantiivituylissä kieli ja tekstit muuttuvat käsitteellisiksi ja tätä myöten väljämerkityksiksi. Substantiivit valtaavat lauseen ytimessä tavallisesti sijaitsevalta verbiltä alaa ja alkavat ilmaista toimintoja. Tällöin verbit jäävät substantiivien varjoon ja niistä tulee valjuja ja merkitykseltään tyhjiä. Tyypillisiä suhdetta kuvaavia, niin sanottuja tyhjiä verbejä, ovat esimerkiksi *suorittaa, toteuttaa, tapahtua, muodostua, olla, aiheuttaa, tehdä*. Tässä luvussa pääosassa ovat substantiivit ja suhdeverbeistä kerrotaan lisää seuraavassa luvussa.

Substantiivisuuden erityisenä tuntomerkkinä voidaan pitää verbeihin perustuvien *-minen*-pääteisten substantiivien runsautta. Alla olevissa esimerkeissä verbit ja verbilausekkeet ovat muuttuneet *-minen*-pääteisiksi substantiiveiksi. Niistä päästään eroon kajoamalla virkkeiden verbeihin:

Osoitteen **ilmoittaminen** ja vuokrasopimuksen tai selvityksen **esittäminen** ovat edellytyksenä muiden vastaanottopalvelujen saamiselle. (MIGDno/2013/205: 4.)

Muiden vastaanottopalvelujen saaminen edellyttää osoitteen ilmoittamista ja vuokrasopimuksen tai selvityksen esittämistä.

Väriien tietojen **antaminen** perhesuhteista voi johtaa siihen, että perheenjäsenen hakemus hylätään tulevaisuudessa. (MIGDno/2013/700: 7.)

Perheenjäsenen hakemus voidaan tulevaisuudessa hylätä, mikäli perhesuhteista on aiemmin annettu väärää tietoa.

Aineiston asiakirjoissa esiintyy runsaasti pitkiä määriteketjuja, joihin on aivan perusteetta liisätty useita määritteitä. Kirjoittaja on saattanut ajatella, että täsmentävillä ja rajaavilla määritteillä hän tekee ilmauksesta yksitulkintaisen, mutta todellisuudessa nämä raskaat määriteketjut peittävät alleen virkkeen tärkeimmät ajatukset vaikeuttaen lukijan ymmärtämistä.

Yhteiskunta ei vastaisi ulkomaalaisen oleskelusta aiheutuvista kustannuksista. (MIGDno/2013/1032: 16.)

Yhteiskunta ei vastaisi ulkomaalaisen oleskelun kustannuksista.

TE-toimiston työntekijän oleskelulupa-asiassa tekemää osapäätöstä koskevat tietopyynnöt ohjataan-. (MIGDno/2014/189: 9.)

Tietopyynnöt, jotka koskevat TE-toimiston työntekijän tekemää oleskeluluvan osapäätöstä, ohjataan -.

Suhdeverbit

Kuten aiemmin tässä oppaassa on mainittu, suhdeverbit ovat seurausta substantiivien yltiöpäisestä käytöstä. Suhdeverbeiksi voidaan lukea muun muassa *aiheuttaa, edellyttää, edistää, estää, johtaa, johtua, merkitä, pakottaa, tehdä, riippua* ja *vaatia*. Näiden verbien sijasta on usein parempi suosia esimerkiksi kokonaisia lauseita, konjunktioita tai konkreettisia verbejä. Alle olen koonnut aineistosta

poimimiani esimerkkejä suhdeverbeistä ja niiden käytöstä. Esimerkin perässä on esitetty sille konkreettisempi verbi vastineeksi. Verbilistan perässä on vielä kokonainen virke, jossa suhdeverbin poistolla on virkkeestä tehty ymmärrettävämpi.

Taulukko 2. Ns. tyhjien verbien poistaminen tekstistä

Esimerkki	Korjausehdotus
Maahanmuuttovirasto suorittaa harkinnan	Maahanmuuttovirasto harkitsee
tiedon tulee pitää sisällään	tiedon tulee sisältää
tiedon antaminen tapahtuu	tieto annetaan
olosuhteissa maassa ei ole tapahtunut huonontumista	olosuhteet maassa eivät ole huonontuneet

Poistamalla *johtaa*-verbi kokonaan ja muuttamalla virkkeen rakennetta lisäämällä sen alkuun alisteinen sivulause, saadaan virkkeestä ymmärrettävämpi ja selkeästi konkreettisempi.

Viranomaisen neuvontavelvollisuus ja salassapitovelvollisuus voivat johtaa siihen, että neuvontatilanteessa puhutaan asian käsittelystä yleisellä tasolla ilman yhteyttä tietyn henkilön hakemukseen.

Koska viranomaisella on neuvontavelvollisuus ja salassapitovelvollisuus, voidaan neuvontatilanteessa joutua puhumaan asian käsittelystä yleisellä tasolla ilman yhteyttä tietyn henkilön hakemukseen.

Ilmauksen konkretisointi ja määritteiden käyttö

Viranomaisten laatimat tekstit sisältävät paljon sellaisia termejä, fraaseja, käsitteitä ja ilmaisuja, jotka tuntuvat lukijasta vaikeaselkoiselta erikoiskieleltä. Asiantuntijalle kirjoitettu teksti toki saakin sisältää asiantuntijasanastoa, mutta termien käyttö ainoastaan kirjoittajan erinomaisuuden korostamistarkoituksessa on tietenkin turhaa. Asiantuntijatekstissäkin epäselvien, epämääräisten, monitulkintaisien ja vaikeiden termien yhteyteen on hyvä lisätä termiä selittävää tietoa. Ohjeteksteissä kuitenkin selvät lakikieliset ilmaukset on hyvä muuttaa yleiskielisiksi.

Viranomaisteksteissä esiintyy tavallisesti paljon abstrakteja ilmauksia, joita ympäröivät selittävät tekstit, eli useimmiten alisteiset sivulauseet. Tällaisia sanoja tutkielmani aineistossa ovat esimerkiksi *tapa* ja *tilanne*, jotka sopivat kaikkiin aineiston substansseihin, kun niiden perään lisää esimerkiksi selittävän relatiivilauseen alla olevien esimerkkien tapaan:

- ellei kyseessä ole tilanne, jossa vanhempien kohdalla on samanaikaisesti vireillä oleskelulupien peruuttamis- ja /tai maastapoistamismenettely. (MIGDno 2013/1032/12.)

- jos hän jatkaa asumistaan tavalla, joka ei täyty yksityisasumiselle asetettuja kriteerejä. (MIG-Dno2013/205: 7.)

Seuraavassa esimerkissä on käytetty lakiteksteistä ja filosofisista teoksista tuttua termiä *asi-antila*, jolla tarkoitetaan sitä, mikä tekee väittämän todeksi tai epätodeksi. Lainsoveltamisohjeissa käsitteellä kuitenkin tarkoitettaneen sitä vallitsevaa abstraktia tilannetta, jossa kyseessä olevat asiat juuri mainitulla hetkellä ovat. Sanan merkitys on siis erittäin abstraktinen ja kontekstista riippuvainen ja esimerkkilauseessa sen voi korvata yksinkertaisesti sanalla *asia*.

Selvitysten kautta asiantilasta saatavan varmuuden perusteella -. (MIGDno/2013/205: 10.)
Selvitysten kautta asiasta saatavan varmuuden perusteella -.

Seuraavassa esimerkissä on useita ymmärrettävyyttä vaikeuttavia seikkoja: rinnastussuhteiden sekavuuden lisäksi virkkeessä käytetään sellaista pitkää ja epätarkkaa ilmausta kuin *asiakkuuden siirtämiseen liittyvät asiat ja käytännöt*.

Tällöin asiakkaalle on hyvä antaa informaatiota asioista, jotka hänen täytyy hoitaa ja varata aika vastaanottokeskukseen kuntaan muuttoon ja asiakkuuden siirtämiseen liittyvien asioiden ja käytäntöjen läpi-käymistä varten. (MIGDno/2013/205: 9.)

Asiakkaalle on hyvä varata aika vastaanottokeskukseen, jotta häntä voidaan informoida käytännöistä, jotka kuntaan muutto ja asiakkuuden siirtyminen (uuteen kuntaan) aiheuttavat.

Aineiston lainsoveltamisohjeissa esiintyi muutamia melko epämääräisiä termejä, joita on käytetty aineistossa jopa väärässä merkityksessä. Ihmiskaupasta puhuttaessa aineistossa on käytetty sellaisia termejä kuin *uhriutumisen* ja *uhriasema*. *Uhriutumisella* aineistossa tarkoitetaan ihmiskaupan uhriksi joutumista, mutta teoksessa *Naisiin kohdistuva väkivalta* Lehtonen ja Perttu (1999) käyttävät käsitettä uhriutumisen prosessista, jossa väkivallan aiheuttamia tunteita ei jostain syystä ole käsitelty. Uhriutumisen kuvaa sitä prosessia, jota esimerkiksi väkivaltaa kokenut ihminen käy läpi henkisesti ja sosiaalisesti. Käsitteellä tarkoitetaan laajemmin johonkin asiaan tapahtumaan tai olosuhteisiin juuttumista siten, että siitä tulee elämänasenne. (Nousiainen & Perttu 2002: 60.) Uhriksi voi siis joutua kuka tahansa, mutta uhriutumisessa kyse on omasta asenteesta. *Uhriasema*-termi taas on yhdyssana, jonka perusosana on tyhjä *asema*-sana ja määriteosana sitä tarkentava *uhri*-sana. Myös tällä termillä tarkoitetaan ihmiskaupan uhriksi joutumista.

Käsitteiden määrittelemistä *Toimeentuloedellytyksen soveltaminen* -ohjeen mukaan kannattaisi soveltaa muihinkin ohjeisiin. Etukäteen annetut määritelmät tekevät käsitteet konkreettisimmiksi ja tällöin termien käyttö varsinaisessa ohjetekstissä helpottuu, sillä määritelmää ei tarvitse enää erikseen lisätä tekstin joukkoon.

Seuraavan esimerkkivirkkeen lopussa on todella pitkä määriteketju, josta on ensilukemalta vaikea löytää pääsanaa. Virkkeen ydinajatushan on se, että maatutkijat voivat eri tavoin auttaa esi-

merkiksi poliisia haarukoimaan hakijan syntymäaikaa, mikäli se ei ole hakijan itsensä tiedossa. Muutamalla pitkän määritekettynä relatiivilauseeksi, saadaan siitä huomattavasti lukijaystävällisempi ja helpommin hahmotettava.

Turvapaikkatutkintaa suorittavat poliisit ja Rajavartiolaitoksen edustajat voivat saada tarvittaessa apua Maahanmuuttoviraston oikeus- ja maatietoyksikön maatulukijoilta hakijan kulttuuriin ja maakohtaisiin seikkoihin kuuluvista mahdollisimman tarkkan syntymäajan selvittämistä auttavista keinoista. (MIGDno/2014/174:5.)

Turvapaikkatutkintaa suorittavat poliisit ja Rajavartiolaitoksen edustajat voivat saada tarvittaessa tietoa Maahanmuuttoviraston oikeus- ja maatietoyksikön maatulukijoilta hakijan kulttuuriin liittyvistä seikoista, joiden avulla hakijan syntymäaika voidaan mahdollisimman tarkasti määrittää.

Yhdyssanat

Ohjeteksteissä esiintyy runsaasti nominialkuisia kaksiosaisia yhdyssanoja, jotka luokittelevat tarkoitteitaan. Yhdyssanoja käytetään eräänä rinnastuksen muotona, jossa jälkiosa ilmaisee perusosaa, jota alkuosa rajaa. Hallinnon teksteissä esiintyy usein yhdyssanoja, jotka loppuvat muun muassa sanoihin *ohjelma*, *periaate* ja *velvoite*, sillä uusia sanoja ja käsitteitä muodostetaan olemassa olevien mallien mukaan. Käsitteitä ja termejä muodostettaessa usein pyritään institutionaaliseen kategoriaan eli uusista yhdyssanoista tehdään saman hahmoisia vanhojen kanssa (Heikkinen ym. 2000: 57).

Aineistosta löytyi huomattava määrä edellä mainitun kaltaisia yhdyssanoja. Alle olen luokitellut aineistosta poimimiani sanoja niiden perusosan mukaan. Taulukosta voi huomata, kuinka useita yhdyssanoja on muodostettu vallitsevien käytäntöjen mukaisesti saman perusosan ympärille. Tämän lisäksi samat määriteosat, kuten esimerkiksi määriteosa *kehittämis-*, esiintyy eri perusosien kanssa.

Taulukko 3. Aineiston yhdyssanamuotit

Perusosa	järjestelmä	palvelu(t)	periaate	velvoite
Määriteosat	auttamis-	asiointi-	palvelu-	neuvonta-
	kehittämis- oleskelulupa- paluumuutto-	hallinto- ja kehittämis- vastaanotto-	syntymämaa- tarkoitussidonnaisuus- yhdenvertaisuus-	yhteistyö-

Taulukosta 3 näkee myös, että viranomaisteksteille tyypillinen yhdyssanan osa *palvelu* esiintyy aineiston asiakirjoissa sekä määrite- että perusosana. *Palvelu*-sanaa käytetäänkin runsaasti muodostettaessa uusia yhdyssanoja vanhojen muottien mukaan: *palvelu*-sanan laajentunut käyttö on osaltaan vaikuttanut myös siihen, että miltei kaikkia viranomaispalveluja käyttäviä henkilöitä, palvelun laadusta riippumatta, nimitetään yhteisesti asiakkaiksi.

Lopuksi

Tutkielmasta saatujen tulosten ja tässä oppaassa esiteltyjen viranomaisten kielen selkeyttämiskeinojen mahdollisuuksista vaikuttaa tulevaisuudessa Maahanmuuttoviraston kielityöhön, tulee ottaa huomioon julkishallinnolle tyypillinen verkkaus. Asiat ovat julkisella sektorilla jatkuvassa muutoksessa, koska niiden toteuttamisprosessit etenevät kovin hitaasti. Toivottavaa tietenkin on, että opas tulee virastossa ahkeraan käyttöön, jotta lainsoveltamisohjeiden laatijat saavat vastaisuudessa teksteistään entistäkin parempia. Avoin hallinto -hanke, virkakielikampanja ja tämä opas ovat kuitenkin erinomaisia esimerkkejä siitä, että myös julkinen sektori haluaa tekstiensä pysyvän muuttuvan kielen ja muuttuvien kieleen kohdistuvien vaatimusten mukana.

Kieltä huollettaessa on hyödyllistä suunnata välillä katse pois tekstistä ja käytetystä kielestä tekstien tekemisen tapoihin. Kokonaisvaltaista kielenhuoltoa tehtäessä kielenhuoltajan tulee päästä arvioimaan myös kirjoittamistyöhön liittyvät puitteet eli vaikkapa ryhmäkirjoittamisen ja tietotekniikan hyödyntämismahdollisuudet. Kieli- ja kirjoittamistaitojen ohella työntekijöille on hyvä korostaa tekstien tulkinnassa sovellettavia tietoja, sillä tiedot virkatekstien taustoista ja kytköksistä ovat hyödyksi sekä niiden kirjoittajille että lukijoille.

Kielenhuoltaja haluaa siis yrittää löytää ratkaisuja seurausten lisäksi syihin. Tekstin ja työn tekemisen tavat kun todistettavasti vaikuttavat tekstin ominaispiirteisiin (Tiililä 2001: 8–10). Sen vuoksi jatkotutkimuksena voisi olla hyödyllistä selvittää, miten ja millä keinoin aineiston tekstit on tehty. Millaiset seikat oikein ovat vaikuttaneet teksteissä tehtyihin valintoihin? Kielenhuoltaja huoltaa tällöin kielen lisäksi myös työtä: hän voi auttaa tekstin laatijaa huomaamaan ne tekijät, jotka aiheuttavat ei-toivottujen piirteiden syntymistä teksteihin.